„Kieleckie Studia Teologiczne”
15 (2016), s. 123–155

Ks. Wojciech Wąsik – Kielce

Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych, jako przyczyna nieważności małżeństwa

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. wprowadził normę o poważnym braku rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich, która nie ma swojego odpowiednika w Kodeksie Piobenedyktyńskim. W niniejszym artykule najpierw zostaną omówione czynniki, które złożyły się na powstanie normy o konsensie małżeńskim obarczonym brakiem *discretio iudicii*. Następnie przeanalizowane będą źródła oraz projekty i schematy przepisu o braku rozeznania oceniającego, których redagowaniem w czasie prac nad rewizją Kodeksu Prawa Kanonicznego zajmowała się Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo. W ostatniej części artykułu przeprowadzona zostanie szczegółowa analiza obowiązującego kan. 1095, 2° KPK 1983.

1. Geneza normy o poważnym braku rozeznania oceniającego

Henryk Insadowski wyraził opinię, że w prawie rzymskim zdolność nupturientów do zawarcia małżeństwa była uzależniona nie tylko od ich dojrzałości fizycznej, co łączyło się z osiągnięciem odpowiedniego wieku, ale również od rozeznania oceniającego ze strony umysłu. Pogląd taki oparł on na regule Iulianusa: *nuptiae consensu contrahentium fiunt*, a precyzyjniej mówiąc na interpretacji tej zasady. Tok myślenia omawianego uczonego jest następujący: Skoro oświadczenie woli kontrahenta stanowi wymóg do zawarcia małżeństwa, zaś wola może działać jedynie pod wpływem przedmiotu, który jest jej dostarczany przez umysł, to wszystko, co zmniejsza lub znosi świadomość

umysłu, w tym samym stopniu znosi akt woli. Brak rozeznania złączył on z chorobami psychicznym i zaklasyfikował do przeszkód ze strony rozumu, które w prawie rzymskim uniemożliwiały wyrażenie skutecznego konsensu. W *ius romanum* osoby chore psychicznie (*furiosi*), które znajdowały się w stanie umysłowego zamroczenia nie miały zdolności do czynności prawnych. Nie mogły one zawrzeć kontraktu małżeńskiego, ponieważ nie były zdolne do wyrażenia skutecznego oświadczenia woli. Potwierdza to paremia Paulusa (*Paulus 35 ad ed.*): *Furor contrahi matrimonium non sint, quia consensu opus est* oraz reguła Ulpiana (*Ulpianus 26 ad sab.*)[1]. Prawo rzymskie okresu klasycznego zrównało chorych umysłowo z osobami, które miały zakłócone czynności psychiczne (*dementes*, *insani*, *fatui*, *mentecapti*). Jednak działanie tych ostatnich mogło powodować skutki prawne, w chwilach przebłysków świadomości (*lucida intervalla*), gdy dotknięty zaburzeniami psychicznymi zdawał sobie sprawę z tego, co czyni[2].

Czy wobec powyższej tezy H. Insadowskiego można mówić o recepcji na gruncie prawa kanonicznego norm na temat *discretio iudicii* z prawa rzymskiego? Udzielając odpowiedzi na to pytanie, trzeba zauważyć, że reguły prawne, które odnajdujemy w *ius romanum* nie odnoszą się do braku rozeznania oceniającego jako zdolności krytycznej ze strony umysłu, ale dotyczą spowodowanego chorobą psychiczną braku posługiwania się rozumem i w taki sposób są one interpretowane przez jurystów. Opinia H. Insadowskiego jest tutaj odosobniona. Po drugie, w prawie kościelnym znajdujemy wzorowaną na prawie rzymskim regułę papieża Fabiana na temat osób chorych psychicznie, nie mogących zawrzeć ważnego kontraktu małżeńskiego, która głosi: *Neque furiosus, neque furiosa matrimonium contrahere possunt*. Powtórzył ją

---

[1] Por. H. Insadowski, *Rzymskie prawo małżeńskie a chrześcijaństwo*, Lublin 1935, s. 167–168; D. 23,1,11; D. 23.2.16.2; D. 1,6.8 pr [za: *Digesta,* w: *Corpus Iuris Civilis, editio stereotypa quinta, Volumen primum Institutiones recognovit P. Krueger, Digesta recognovit Th. Mommsen* /BEROLINI/ MDCCCLXXXIX]; W. Osuchowski, *Rzymskie prawo prywatne. Zarys wykładu*, Warszawa 1981, s. 184–185 i 216–217; P. Bonfante, *Instituzioni di diritto romano*, Torino 1957, s. 58; *Furiosus*, w: W. Litewski, *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*, Kraków 1998, s. 104; *Furiosus*, w: *Prawo rzymskie. Słownik encyklopedyczny*, red. W. Wołodkiewicz, Warszawa 1986, s. 65–66; F. Zoll (Starszy), *Pandekta czyli nauka rzymskiego prawa prywatnego*, t. I, Kraków 1914, s. 251–252.

[2] Por. W. Osuchowski, *Rzymskie prawo prywatne. Zarys wykładu*, dz. cyt., s. 184–185; P. Bonfante, *Instituzioni di diritto romano*, dz. cyt., s. 58; *Furiosus*, w: W. Litewski, *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*, dz. cyt., s. 104; F. Zoll (Starszy), *Pandekta czyli nauka rzymskiego prawa prywatnego*, t. I, dz. cyt., s. 251–252; P. Ryguła, *Zaburzenia psychiczne powodujące niezdolność podmiotu do wyrażenia zgody małżeńskiej przed promulgacją Kodeksu Jana Pawła II (wybrane aspekty zagadnienia w ujęciu Johna R. Keatinga)*, „Ius Matrimoniale", 9 (15) 2004, s. 87.

magister Gracjan w *Discordantium canonum concordia*. Kanoniści interpretują cytowaną regułę prawną w sensie braku używania rozumu, nie zaś braku rozeznania oceniającego. Ponadto, gdyby normę tę interpretowano w kontekście *discretio iudicii*, to prawodawca kościelny z pewnością wymieniłby ją wśród źródeł kan. 1095, 2° KPK 1983, a tak nie zrobił. Zatem hipoteza o recepcji nie wydaje się być merytorycznie uzasadniona[3].

W temacie rozeznania oceniającego fundamentalne znaczenie miało zakończenie dyskusji pomiędzy szkołą bolońską i paryską na temat wystarczającej przyczyny sprawczej małżeństwa. Zwycięstwo szkoły paryskiej, która uczyła, że zgoda małżeńska, a nie wzajemne pożycie jest elementem tworzącym związek małżeński, otworzyło drogę do bardziej wnikliwej analizy samego konsensu małżeńskiego, jak i jego przedmiotu. Skutkiem tego kanoniści oraz teologowie zajęli się m.in. tematyką *discretio iudicii*. Należy jednak zauważyć, że w okresie scholastycznym większość autorów utożsamiała krytyczne rozeznanie ze strony rozumu ze zwykłą wiedzą na temat małżeństwa (*cognitio*), uznając jej wystarczalność do wyrażenia ważnej zgody małżeńskiej[4].

W *Decretum Gratiani*, który powstał pomiędzy 1139 a 1150 rokiem, czytamy: *ante tempus consentiendi, coniugium contrahi non potest*. Powyższa reguła stanowi, że nie można zawrzeć kontraktu małżeńskiego przed osiągnięciem odpowiedniego wieku do wyrażenia zgody małżeńskiej. Magister Gracjan uzasadnił to następująco: Tam, gdzie nie ma zgody małżeńskiej wyrażonej przez obydwoje nupturientów, nie ma też ważnego małżeństwa. Zaś do

---

[3] Por. *Collectio cesaraugustana*, X, 19 [za tekstem manuskryptu *Vat. lat. 4976,* w: J. M. Ferrary Ojeda, *Incapacidades y anomalias en el consentimento matrimonial*, Madrid 2007, s. 30]; C. 26. C. XXXII, q. 7 [za: *Corpus Iuris Canonici. Editio Lipsiensis secunda post Aemilii Ludouici Richteri curas ad librorum manu scriptorum et editionis romanae fidem recognouit et adnotatione critica instruxit Aemilius Fridberg, Pars I (Decretum Gratiani)*, Graz 1955]; *Dimensiones juridicas del factor religioso. Estudios en homenaje al prof. Lopez Alarcon*, Universitad de Murcia 1987, s. 365nn; J. M. Ferrary Ojeda, *Incapacidades y anomalias en el consentimento matrimonial*, dz. cyt., s. 30; W. Rozwadowski, *Prawo rzymskie. Zarys wykładu wraz z wyborem źródeł*, Poznań 1992, s. 110; Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authentice Interpretando, *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Fontium annotatione et indice analytico-alphabetico auctus*, [Libreria Editrice Vaticana] 1989, s. 301.

[4] Por. Por. B. Zubert, *Wiedza konieczna o heteroseksualności i trwałości małżeństwa w nauce prawa kanonicznego i jurysprudencji (1517–1917)*, Lublin 1985, s. 42; M. Żurowski, *Problem rozeznania oceniającego*, „Prawo Kanoniczne", 28 (1985), nr 3–4, s. 3; M. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła katolickiego. Stan prawny po promulgowaniu Kodeksu Prawa Kanonicznego Kościoła Łacińskiego z 1983 r.*, Katowice 1987, s. 223; H. Stawniak, *Rozeznanie oceniające przedmiotu zgody małżeńskiej i celu małżeńskiego w świetle kanonicznego prawa małżeńskiego*, „Seminare", 7 (1985), s. 121 i 125.

wyrażenia zgody małżeńskiej potrzeba, aby nupturienci doszli do wieku rozeznania (*ad annos discretionis*) i cieszyli się dojrzałością psychiczną[5]. Tak więc krytyczne rozeznanie ze strony rozumu złączone zostało w przytoczonym tekście z osiągnięciem wieku dojrzałości fizycznej.

Zagadnieniem rozeznania oceniającego zajął się również św. Tomasz z Akwinu[6]. Doktor Anielski w dziele *Scriptum super Sententiis Magistri Petri Lombardi* podkreślił, iż bez używania rozumu nie może być wyrażona ważna zgoda małżeńska[7]. Ponadto domaga się on krytycznego rozeznania ze strony rozumu, które powinno być większe niż przy aktualnej decyzji, gdyż potrzebne jest ono do przewidywania i decydowania na przyszłość[8]. Święty Tomasz co prawda wypowiedział się na temat zdolności rozeznania w odniesieniu do zaręczyn, jednak na podstawie zestawienia powyższej zasady z inną jego regułą, według której zaręczyny są skierowane do małżeństwa (*sponsalia ad matrimonium ordinantur*), przyjęło się mówić o potrzebie *discretio iudicii* również przy zawieraniu małżeństwa[9]. Na taki sposób rozumowania wydaje się wskazywać sam Doktor Anielski, który przestrzega, aby w przypadku zawierania kontraktu małżeńskiego, w rzeczach wynikających ze skłonności naturalnych nie wymagać większego rozeznania niż przy innych kontraktach[10]. Z drugiej strony Tomasz domagał się do ważnego zawarcia małżeństwa większego rozeznania, niż do popełnienia grzechu ciężkiego[11]. Akwinata zwrócił więc uwagę na to, że do zwarcia kontraktu małżeńskiego potrzebne jest nie jakiekolwiek rozeznanie, lecz owe *discretio* musi mieć miarę, proporcjonalną do umowy małżeńskiej, zawierającą się pomiędzy rozeznaniem minimalnym, które potrzebne jest do dokonania działania aktualnego,

---

[5] Por. C.1, XXX, q.2.

[6] Por. H. Stawniak, *Rozeznanie oceniające przedmiotu zgody małżeńskiej i celu małżeńskiego w świetle kanonicznego prawa małżeńskiego*, dz. cyt., s. 125.

[7] Por. *Thomae Aquinatis Scriptum super Sentantiis Magistri Petri Lombardi*, Parmae 1856, lib. 4 d. 34 q. 1 a. 4.

[8] Por. M. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła katolickiego. Stan prawny po promulgowaniu Kodeksu Prawa Kanonicznego Kościoła Łacińskiego z 1983 r.*, dz. cyt., s. 223; *Thomae Aquinatis Scriptum super Sentantiis Magistri Petri Lombardi*, dz. cyt., lib. 4 d. 27 q. 2 a. 2 co.

[9] Por. *Thomae Aquinatis Scriptum super Sentantiis Magistri Petri Lombardi*, lib. 4 d. 27 q. 2 a. 2 arg.2.

[10] Por. tamże, lib. 4 d. 36 q.1 a.5.

[11] Por. *Thomae Aquinatis Scriptum super Sentantiis Magistri Petri Lombardi*, lib. 4 d. 43 q. 2, a. 2; W. Góralski, *Discretio iudicii (kan. 1095, n. 2 KPK) jako element zgody małżeńskiej w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej*, w: *Veritati salvificae servire. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. zw. dr. hab. Edwardowi Góreckiemu z racji 70 rocznicy urodzin*, Wrocław 2002, s. 119.

a rozeznaniem potrzebnym do samodzielnego podejmowania czynności prawnych z pełną odpowiedzialnością[12].

Nauka wypracowana przez św. Tomasza polegała na uznaniu tego, że człowiek mocą swojego rozumu może dokonać sądu oceniającego, dotyczącego tego, co należy uczynić. Akwinata nie sprowadził używania rozumu jedynie do zdolności biernego poznania, ale domagał się dodatkowo od nupturienta umiejętności abstrakcyjnego myślenia, a także zdolności do przewidywania i dokonania wyboru czegoś, co będzie go obowiązywało w przyszłości. Doktor Anielski potraktował więc rozeznanie jako zdolność krytyczną, która pozwala w sposób przemyślany wartościować treść poznania, aby podjąć rozważną decyzję na przyszłość[13].

Tomaszowy wykład na temat krytycznego rozeznania ze strony umysłu odnajdujemy również w *Supplementum* do *Summa Theologiae*. Dzieło to powstało na podstawie notatek Akwinaty, a opracował je Reginald z Piperno i wydał po śmierci Doktora Anielskiego. Przyjmuje się, że Reginald – w przeciwieństwie do Piotra z Auvergne i Ptolemeusza z Lukki – wiernie przedstawił myśl św. Tomasza. W *Supplementum*, podobnie jak w *Scriptum super Sententiis,* odnajdujemy wymóg do ważnego zawarcia zaręczyn, który pośrednio odnosi się również do małżeństwa. Sprowadza się on do odpowiedniej dyspozycji ze strony używania rozumu (*requiritur dispositio ex parte usus rationis*), przy czym rozeznanie wyraża się w zdolności człowieka do samodzielnej oceny rzeczy i samodzielnego decydowania o sobie[14]. Zasługą Reginalda jest to, że na podstawie nauki św. Tomasza starał się on przybliżyć naturę i miarę rozeznania oceniającego potrzebnego do zawarcia zaręczyn, a pośrednio również i do małżeństwa. Ową miarą jest taki stopień dojrzałości, na którym człowiek nie tylko potrafi zrozumieć coś dzięki pomocy innych, ale posiada też umiejętność do samodzielnego rozumowania i decydowania.

W *Decretales Gregorii IX*, a konkretnie w dekretale papieża Aleksandra III *Ex litteris*, zawarta jest reguła: *si matrimonium contracturi ad id*

---

[12] Por. H. Stawniak, *Rozeznanie oceniające przedmiotu zgody małżeńskiej i celu małżeńskiego w świetle kanonicznego prawa małżeńskiego*, dz. cyt., s. 125; M. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła katolickiego. Stan prawny po promulgowaniu Kodeksu Prawa Kanonicznego Kościoła Łacińskiego z 1983 r.*, dz. cyt., s. 223.

[13] Por. M. Żurowski, *Problem rozeznania oceniającego*, dz. cyt., s. 3–4.

[14] Por. S. Thomae Aquinatis, *STh. Suppl.* q. 43, a. 7; Tamże, q. 58, a. 3 [za: Sancti Thomae Aquinatis, *Summa Theologica diligenter emendata […] Tomus septimus. Tertia pars: LXXII–XC. Supplementum: I–LXXXI*, Parisiis 1880]; W. Skrzydlewski, *Problem celów małżeństwa*, „Analecta Cracoviensia", Kraków 1971, s. 326, przypis 29; M. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła katolickiego. Stan prawny po promulgowaniu Kodeksu Prawa Kanonicznego Kościoła Łacińskiego z 1983 r.*, dz. cyt., s. 223.

faciendum sint idonei scientia et aetate. Według tego dekretału do zawarcia związku małżeńskiego potrzebna jest zarówno dojrzałość psychiczna, jak i dojrzałość fizyczna, którą osiąga się wraz z wiekiem. Użyte w tekście cytowanego dekretału sformułowania i ich kolejność wydają się sugerować, że papież na pierwszym miejscu stawia dojrzałość psychiczną, którą nazywa *scientia*, a dopiero na drugim miejscu dojrzałość fizyczną, którą nabywa się z osiągnięciem odpowiedniego wieku. Stanowiło to *novum*, gdyż zgodnie z tendencjami panującymi w średniowiecznej kanonistyce interesowano się przede wszystkim dojrzałością fizyczną, z którą łączyło się domniemanie dojrzałości psychicznej[15].

Niewątpliwy wkład w rozwój doktryny na temat *discretio iudicii* miał żyjący na przełomie XIV i XV stulecia Nicolò de Tudeschis, zwany Panormitanus. Jego komentarze dotyczące rozeznania oceniającego, zawarte w dziele *Commentaria in quartum et quintum Decretalium Librum,* uważane są za jedne z bardziej precyzyjnych w średniowiecznej nauce prawa kanonicznego. Panormitanus wyraził tezę, według której do wyrażenia zgody małżeńskiej będącej podstawą ważnego kontraktu małżeńskiego wymagana jest od kontrahenta zdolność do rozeznania i zrozumienia, czym jest małżeństwo, a także zdolność zrozumienia praw i obowiązków małżeńskich[16].

W kolejnych stuleciach, jak zauważa M. Żurowski, tylko nieliczni uczeni potrafili zdobyć się na to, aby poddać naukowej refleksji potrzebę posiadania przez nupturientów rozeznania oceniającego do wyrażenia ważnego konsensu małżeńskiego[17].

Zdaniem żyjącego w XVI w. hiszpańskiego kanonisty i teologa Martina de Azpilcuety ważne małżeństwo może zawrzeć osoba dojrzała fizycznie, posiadająca wiedzę oraz dysponująca rozeznaniem umysłowym i osądem krytycznym, który jest wystarczający do tego, aby mogła dokonać oceny godności sakramentu małżeństwa i aby potrafiła zrozumieć dozgonny charakter jarzma małżeńskiego (*discretionem et iudicium sufficiens ad cognoscendum*

---

[15] Por. C. 7, X, IV, 1 [za: *Corpus Iuris Canonici. Decretalium Collectiones. Decretales Gregorii P. IX., Liber Sextus Decretalium Bonifacii P. VIII., Clementinis P. V Constitutiones, Extravagantes tum viginti ioannis P. XXII. tum Communes, Editio Lipsiensis secudna post Aemilii Ludouici Richteri curas [...] instruxit Aemilius Friedberg*, Graz 1955]; B. Zubert, *Wiedza konieczna o heteroseksualności i trwałości małżeństwa w nauce prawa kanonicznego i jurysprudencji (1517–1917)*, dz. cyt., s. 42.

[16] Por. *Abbatis Panormitani, Commentaria in quartum & quintum Decretalium Librum*, Venetiis MDLXXI [1571], tit. II, cap. VI; Tamże, tit. II, cap. IX; B. Zubert, *Wiedza konieczna o heteroseksualności i trwałości małżeństwa w nauce prawa kanonicznego i jurysprudencji (1517–1917)*, dz. cyt., s. 44.

[17] Por. M. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie okresu posoborowego*, dz. cyt., s. 223.

et iudicandum magnitudeinem sacramenti matrimonii et iugum maritale perpetuum). Wypada w tym miejscu zauważyć, że wspomniany autor wyraźnie odróżnił wymóg osiągnięcia przez nupturienta zdolności rozeznania umysłowego wraz z krytycznym osądem od dojrzałości w sensie psychologicznym, którą kanonistyka tradycyjnie łączyła z rozwojem fizycznym i osiągnięciem wieku rozeznania. Pierwszy z tych wymogów wynika z prawa naturalnego i dotyczy *discretio iudicii*, zaś drugi wynika z prawa stanowionego i dotyczy wiedzy koniecznej do zawarcia małżeństwa[18].

Refleksję na temat istoty rozeznania oceniającego odnajdujemy też w dziele *Disputationum de sancto matrimonii sacramento tomi tres* Tomasa Sancheza. Autor ten uznawany jest za jednego z najwybitniejszych przedstawicieli hiszpańskiej kanonistyki z przełomu XVI i XVII stulecia. Jego zasługą było opisanie na podstawie idei zaczerpniętych z nauki wypracowanej przez św. Tomasza z Akwinu oraz z filozofii scholastycznej natury przyrzeczenia, jako aktu rozumu i woli, które to przyrzeczenie stanowi podstawę do zawarcia zaręczyn oraz do zaciągnięcia wynikających z owych zaręczyn zobowiązań na przyszłość. Zasady te w nauce prawa kanonicznego tradycyjnie odnoszono również do zgody małżeńskiej[19]. Akt woli, jakim jest przyrzeczenie zaręczyn (a co za tym idzie, również zgoda małżeńska), aby skutkował na płaszczyźnie prawnej, powinien być: *perfectus et deliberatus, pleneque liber, qui ex ratione dirigente et voluntate libera procedit, et in hoc invenitur plena ratio culpae*. Wyjaśnijmy użyte przez Sancheza sformułowania. Otóż akt taki ma być: dokonany przez osobę pełnoletnią (*perfectus*); przemyślany, co wymaga krytycznego używania rozumu (*deliberatus*); w pełni wolny (*pleneque liber*) oraz wynikający z poznania intelektualnego i wolnej woli[20].

U Sancheza uwypuklona została fundamentalna różnica pomiędzy rozeznaniem oceniającym, wymaganym w odniesieniu do przyrzeczenia zaręczyn, a rozeznaniem potrzebnym do wyrażenia zgody małżeńskiej. W pierwszym przypadku wystarczy rozeznanie aktualne, zatem takie, jakie jest wystarczające do popełnienia grzechu śmiertelnego. W drugim przypadku wymagane

---

[18] Por. *D. Martini Azpilcuetae Navarri [...] Consiliorum, seu responsorium quinque libris iuxta titulos decretalium comprehensorum, Tomus alter, [...]*, Venetiis MDCI [1601], lib. IV, consilium 4, ad. 12.

[19] Por. B. Zubert, *Wiedza konieczna o heteroseksualności i trwałości małżeństwa w nauce prawa kanonicznego i jurysprudencji (1517–1917)*, dz. cyt., s. 48; B. Zubert, *Problem „scientiae debite" a przeszkoda wieku w kanonistyce XVI–XVII wieku*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne", XIII (1980), s. 349.

[20] Por. T. Sanchez, *Disputationum de sancto matrimonii sacramento libri tres. Qui universam huius argumenti tractationem complectuntur, ut quarta docebit pagina [...] Accesit duplex index, disputationum & rerum*, Antverpiae MDCVII [1607], disp. VIII, diff.1; *Perfectus*, w: J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, dz. cyt., s. 733.

jest rozeznanie obejmujące zdolność do poznania małżeństwa, jako związku nierozerwalnego i dozgonnego. Sanchez wyjaśnia ponadto, że wada zgody, która dotyka sferę rozeznania oceniającego (*deliberatio*), może wynikać albo z samego aktu woli, albo ze strony podmiotu, który nie jest zdolny do krytycznych przemyśleń[21].

Nie można tutaj pominąć opinii papieża Benedykta XIV, który przyczynił się do wyjaśnienia wielu problemów prawa małżeńskiego, w tym również zajmował się kwestią rozeznania oceniającego. Ojciec Święty w encyklice *Magnae nobis*, z dnia 29 czerwca 1748 r., stwierdził, że zarówno prawo naturalne, jak i pozytywne prawo Boże wymagają do ważności małżeństwa, aby kontrahenci posiadali nie tylko zdolność dopełnienia małżeństwa, ale również zdolność do krytycznego rozeznania ze strony rozumu, i to w takim wymiarze, który pozwoli im pojąć znaczenie i naturę małżeństwa[22].

Wypada w tym miejscu przytoczyć poglądy F. Schmalzgruebera oraz P. Vidala, którzy w swoich komentarzach pisali na temat rozeznania oceniającego. Poglądy F. Schmalzgruebera odzwierciedlają stan nauki na temat *discretio iudicii*, jaki istniał w kanonistyce w XIX stulecia. Autor ten uważał, że osiągnięcie wieku rozeznania zakłada nie tylko dojrzałość fizyczną do małżeństwa, ale również domniemanie dojrzałości w sensie psychologicznym do tego, by nupturient mógł wyrazić ważną zgodę małżeńską[23]. Natomiast piszący w pierwszej połowie XX w. P. Vidal, w dziele *Ius canonicum* (Romae 1928), omawiając warunki wymagane do zawarcia ważnego i godziwego małżeństwa, stwierdził, że kontrakt małżeński ze względu na to, iż jest dozgonny i nierozerwalny wymaga istnienia u nupturienta rozeznania oceniającego ze strony umysłu oraz wolności ze strony woli[24].

Wraz z rozwojem nauk psychologicznych i psychiatrii, a także w wyniku zwiększającej się w społeczeństwie świadomości wpływu chorób psychicznych i zaburzeń emocjonalnych na życie poszczególnych osób, również w kanonistyce zaczęto dostrzegać ich związek ze zdolnością nupturientów do wyrażenia ważnej zgody małżeńskiej. Zaczęto interesować się nie tylko niewystarczającym używaniem rozumu, które skutkuje brakiem zrozumienia istoty małżeństwa oraz związanych z nim praw i obowiązków, ale też zajęto

---

[21] Por. T. Sanchez, *Disputationum de sancto matrimonii sacramento libri tres. Qui universam huius argumenti tractationem complectuntur, ut quarta docebit pagina [...] Accesit duplex index, disputationum & rerum*, disp. VIII, diff.1.

[22] Por. Benedictus XIV, epistulae Encyclicae *Magnae nobis*, de die 29 iun 1748, w: *Codicis Iuris Canonici fontes cura emi. Petri card. Gasparri, volumen II Romani Pontifices*, Typis Polyglottis Vaticanis 1948, s. 150.

[23] Por. F. Schmalzgrueber, *Jus ecclesiasticum uniwersum brevi methodo ad discentium utilitatem explicatum* […], Romae 1844, s. 462.

[24] Por. P. Vernz, *Ius canonicum ad Codicis normam exatum, Tomus V, Ius matrimoniale*, Romae 1928, s. 41.

się brakiem rozeznania oceniającego co do praw i obowiązków małżeńskich[25]. Na ukształtowanie się przekonania, że brak rozeznania oceniającego skutkuje nieważnością małżeństwa niewątpliwy wpływ miała nauka Soboru Watykańskiego II, a szczególnie doktryna zawarta w Konstytucji *Gaudium et spes* [n. 48–52], według której nupturienci poprzez wyrażenie zgody małżeńskiej świadomie przyjmują prawa i obowiązki małżeńskie. Dopiero w takim świetle brak *discretio iudicii* co do owych praw i obowiązków mógł być uznany za wynikającą z prawa naturalnego wadę zgody małżeńskiej, która czyni osobę niezdolną do wyrażenia skutecznego konsensu[26].

2. Poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich w pracach związanych z rewizją Kodeksu Prawa Kanonicznego

Według relacji P. Huizinga w czasie prac kodyfikacyjnych na sesji zespołu roboczego *coetus studiorum „De matrimonio"*, która odbyła w dniach od 24 do 29 października 1966 r., padła propozycja, aby wprowadzić do przyszłego Kodeksu zupełnie nowy przepis na temat nieważności małżeństwa z przyczyn natury psychicznej. Projekt tej normy oparty został na przesłankach wypracowanych przez judykaturę, które cechowały się znamionami pewności. Nowa norma miała obejmować: 1) Całkowitą niezdolność do wyrażenia zgody małżeńskiej spowodowaną chorobą lub zaburzeniami psychicznymi, którą wywołuje brak używania rozumu; 2) Niezdolność do wyrażenia zgody małżeńskiej z przyczyny poważnego defektu rozeznania oceniającego co do praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych; 3) Niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psycho-seksualnej[27].

---

[25] Por. P. Ryguła, *Zaburzenia psychiczne powodujące niezdolność podmiotu do wyrażenia zgody przed promulgacją Kodeksu Jana Pawła II (wybrane aspekty zagadnienia w ujęciu Johna R. Keatinga)*, „Ius Matrimoniale", 9 (15) 2004, s. 88.

[26] Por. M. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie okresu posoborowego,* dz. cyt., s. 247; W. Góralski, G. Dzierżon, *Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego*, Warszawa 2001 s. 147 i 151; W. Góralski, *Poważny brak rozeznania oceniającego w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Colagiovanni z 10 III 1992*, „Ius Matrimoniale", 5 (1994), s. 79.

[27] Por. Acta Comissionis, *De Matrimonio*, „Communicationes", 3 (1971), nr 1, s. 77: „*incapacitas totalis eliciendi talem consensum ob mentis morbum vel perturbationem qua usus rationis impeditur;* ***incapacitas proveniens ex gravi defectu discretionis iudicii circa iura et officia matrimonialia mutuo tradenda et accepatnda****; incapacitas assumendi obligationes essentiales matrimonii proveniens ex gravi anomalia psycho-sexuali"*; M. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie okresu posoborowego*, dz. cyt., s. 247.

Na sesji, która odbyła się w dniu 11 maja 1970 r., zaproponowano dyskusję nad wstępnym projektem kanonu na temat *discretio iudicii*. Otrzymał on oznaczenie *can. 1081 bis, § 1*. Brzmiał on następująco: *Qui ob morbum mentis vel ob defectus discretionis consensum matrimonialem elicere non valent incapaces sunt matrimonii contrahendi – ci, którzy z przyczyny choroby psychicznej lub z powodu braku rozeznania nie mogą wyrazić skutecznej zgody małżeńskiej, są niezdolni do zwarcia kontraktu małżeńskiego*[28]. Konsultorzy dywagujący nad tym projektem uznali, że zbyt ogólnikowo mówi on na temat *discretio iudicii*[29]. Wypracowano więc nową, zmienioną formułę tego przepisu: *Can. 1081 bis, §1. Sunt incapaces matrimonii contrahendi: ...2º Qui ob defectus sufficientis discretionis, matrimonialis status gravitatem et obligatones perspicere nequeunt...*[30].

Nowy projekt kanonu na temat rozeznania oceniającego – przygotowany przez *coetus studiorum „De matrimonio"* i zamieszczony w *Schema iuris recogniti De matrimonio* – został opublikowany w naukowym czasopiśmie *Periodica de re morali canonica, liturgica* (tekst łaciński), z komentarzem jezuity Urbano Navarrete. Oznaczony został on jako: *Can. 54,2 novus* i otrzymał następującą postać: *Sunt incapaces matrimonii contrahendi... qui laborant gravi defectu discretionis iudicii circa iura et officia matrimonialia mutuo tradenda et acceptanda*[31].

Powyższy projekt kanonu wszedł bez zmian do schematu z 1975 r., jako *can. 296,2 novus*: *Sunt incapaces matrimonii contrahendi: ...qui laborant gravi defectu discretionis iudicii circa iura et officia matrimonialia mutuo tradenda et acceptanda*[32]. Dyskusja nad tym kanonem odbyła się na sesji zespołu *De matrimonio*, w dniu 18 maja 1977 r. Padły wtedy sugestie, aby zamiast frazy: *qui laborant gravi defectu discretionis*, użyć sformułowania: *qui carent debita discretione*. Jednak propozycji tej nie przyjęto[33].

Analizowany projekt przepisu wszedł bez zmian do *Schema Codicis Iuris Canonici* z 1980 r., jako kan. 1048, 2º[34], a następnie do *Codex Iuris Canonici*

---

[28] Por. Acta Commissionis, *Coetus studiorum De Matrimonio*, *Sessio X, diei 11–16 mai 1970 habita*, „Communicationes", 33 (2001), nr 2, s. 227.

[29] Por. tamże.

[30] Por. tamże, s. 228–229.

[31] Por. U. Navarette, *Schema iuris recogniti* «*De matrimonio*». *Textus et observations*, „Periodica", 63 (1974), fasc. 4, s. 634.

[32] Por. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Schema documenti pontificii quo disciplina canonica de sacramentis recognoscitur*, Typis Polyglottis Vaticanis 1975, s. 82.

[33] Por. Acta Commissionis, *Coetus studiorum de iure matrimoniali*, *Adunatio diei 18 maii 1977*, „Communicationes", 9 (1977), nr 2, s. 369n.

[34] Por. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo. *Schema Codicis Iuris Canonici iuxta animadversiones S.R.E. Cardinalium, Episcoporum*

schema novissimum iuxta placita Patrum Commisionis emendatum atque Summo Pontifici praesentatum z 1982 r., w którym nadano mu nową numerację. Jako kan. 1095, 2° brzmi on: *Sunt incapaces matrimonii contrahendi*: *...qui laborant gravi defectu discretionis iudicii circa iura et officia matrimonialia mutuo tradenda et acceptanda*[35]. Przepis ten znalazł się w odnowionym Kodeksie z 1983 r. z niewielką modyfikacją, albowiem zmieniono wyrażenie *prawa i obowiązki małżeńskie* (*iura et officia matrimonialia*), na: *istotne prawa i obowiązki małżeńskie* (*iura et offcia matrimonialia essentialia*)[36].

3. Źródła kan. 1095, 2° KPK 1983

Wśród źródeł kan. 1095, 2° KPK 1983 wymienionych zostało pięć wyroków Roty Rzymskiej, a mianowicie: *Decisio coram Wynen*, z dnia 25 lutego 1941 r.; *Decisio coram Wynen*, z dnia 25 lutego 1943 r.; *Decisio coram Felici*, z dnia 3 grudnia 1957 r.; *Decisio coram Sabbatani*, z dnia 24 lutego 1961 r. oraz *Deciso coram Pinto*, z dnia 4 lutego 1974 r. Wydaje się, że w ten sposób ustawodawca kościelny chciał nie tylko podkreślić szczególny wkład w ukształtowanie się dojrzałej doktryny na temat rozeznania oceniającego, jaki mieli wybitni przedstawiciele judykatury XX w.: Arcturo Wynen, Pericle Felici, Aurelio Sabbatani oraz Ioseph Pinto[37]. Zapewne chciał on również zwrócić uwagę na fakt, że analizowany kanon nie jest teoretyczną konstrukcją prawną przeznaczoną do prowadzenia szkolnych dyskusji, ale że został on zredagowany po to, aby mógł służyć w praktyce procesowej, przy rozstrzyganiu spraw o stwierdzenie nieważności małżeństwa.

W stanie prawnym (*in iure*) wyroku *coram Arcturo Wynen, Nullitatis matrimonii, Decisio XV*, z dnia 25 lutego 1941 r., który dotyczył mężczyzny dotkniętego tzw. *amencją moralną* (zdeprawowanego, prowadzącego

---

Conferentiarum, Dicasteriorum Curiae Romanae, Universitatum Facultatumque ecclesiasticarum necnon Superiorum Institutorum vitae consecratae recognitum, Libreria Editrice Vaticana 1980, s. 239: „Can. 1048 – Sunt incapaces matrimonii contrahendi:… 2) qui laborant gravi defectu discretionis iudicii circa iura et officia matrimonialia mutuo tradenda et acceptanda".

[35] Por. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Codex Iuris Canonici schema novissimum iuxta placita Patrum Commissionis atque Summo Pontifici Praesentatum*, Typis Polyglottis Vaticanis 1982, s. 195.

[36] Por. Kan. 1095, 2° KPK 1983.

[37] Por. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authentice Interpretando, *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Fontium annotatione et indice analytico – alphabetico auctus*, [Libreria Editrice Vaticana] 1989, s. 301.

nieprzyzwoite życie, postępującego haniebnie)[38], dokonując analiz na temat wpływu *cognitio aestimativa* na zgodę małżeńską, ów audytor wyjaśnił istotę tej nowej doktryny. A. Wynen przyjął jako punkt wyjścia w swoim wnioskowaniu: 1) Naturę zgody małżeńskiej opisaną w kan. 1081 KPK 1917 oraz w encyklice papieża Piusa XI *Castii conubii* z 31 grudnia 1930 r.; 2) Wymóg posiadania przez nupturientów minimalnej wiedzy na temat małżeństwa określony w kan. 1082, § 1 KPK 1917; 3) Elementy konstytuujące akt ludzki zarówno od strony filozoficznej (audytor ten powołuje się na: *Thomae Aquinatis Scriptum super Sentantiis Magistri Petri Lombardi*, lib. 4, d. 27, q. 2, a. 2, arg. 2.), jak i psychologicznej. Interpretując sentencję: *Nihil volitum, quod non cognitum*, zauważa on, że do wyrażenia aktu woli, jakim jest zgoda małżeńska, potrzebne jest wcześniejsze poznanie przedmiotu formalnego owej zgody, zatem poznanie natury małżeństwa[39].

Wynen opierając się na opiniach współczesnych mu psychologów, stwierdził, że do wyrażenia zgody małżeńskiej nie wystarczy zwyczajne używanie rozumu w sensie abstrakcyjnego poznania rzeczy (*cognitio conceptualis*) i formalny akt woli, lecz że wymaga ona również oceny, czyli rozważenia przedmiotu poznania (*cognitio aestimativa*). Do tego, aby zgoda małżeńska była skuteczna, potrzebne jest działanie zarówno ze strony rozumu, jak i ze strony woli. Przy czym wymagany jest tutaj jeszcze „trzeci element" – rozeznanie oceniające – będące zdolnością, polegającą na oszacowaniu i rozeznaniu natury oraz ciężaru przedmiotu, który jest następnie wybierany przez akt woli. Rozeznanie, które poprzedza akt zgody małżeńskiej, sprawia, że akt ten staje się aktem ludzkim. Tym samym zgoda małżeńska jest skuteczna i wywołuje skutki prawne[40].

W dalszej kolejności A. Wynen określił zakres *cognitio aestimativa* w przypadku zgody małżeńskiej. Do wyrażenia konsensu małżeńskiego potrzebne jest takie rozeznanie oceniające, które dotyczy *substancji małżeństwa* (istoty małżeństwa) oraz *wartości substancjalnej* małżeństwa. Nie jest natomiast wymagana znajomość wszystkich praw i obowiązków złączonych z małżeństwem. Ponadto audytor ten wyznaczył dosyć skomplikowane

---

[38] *SRR Dec. Coram Wynen*, de die 25 februarii 1941, s. 144–168 [za: *Sacrae Romanae Rotae Decisiones seu Sententiae que prodierunt anno 1941, vol. XXXIII*, Typis Polyglottis Vaticanis MDCCCCL /1950/].

[39] Por. tamże, s. 145–146.

Reguła (w wersji): „*Nihil volitum, quod non cognitum*" przypisywana jest żyjącemu w XVII w. Pietro Vito Ottoboniemu, wybitnemu prawnikowi, doktorowi obojga praw na Uniwersytecie w Padwie, późniejszemu papieżowi Aleksandrowi VIII [zob. I. Zallinger, *Institutionum iuris naturalis et Ecclesiastici publici libri V*, Augustae Vindelicorum MDCCLXXXIV /1784/, s. 76].

[40] *SRR Dec. Coram Wynen*, de die 25 februarii 1941, s. 146 i 151; P. Conte a Coronata, *Institutiones iuris canonici, De sacramentis, vol. III*, [Marietti] bmw 1957, s. 581.

kryteria epistemologiczne, gdy chodzi o poznanie substancji małżeństwa, czyli tego, czym małżeństwo w swojej istocie jest. Według omawianego wyroku *coram Arcturo Wynen* wystarczalna jest *cognitio directa*, czyli poznanie bezpośrednie. Nie jest natomiast potrzebny nowy akt intelektualny i tzw. *cognitio reflexa*[41].

W stanie prawnym innego wyroku *coram Arcturo Wynen, Monacen et Frisingen, Nullitatis matrimonii, Decisio XXIX*, z dnia 25 lutego 1943 r., z tytułu niedojrzałego potraktowania małżeństwa i niezrozumienia skutków prawnych małżeństwa, odnajdujemy pogłębione studium na temat rozeznania oceniającego[42]. Do wyrażenia zgody małżeńskiej wymagane jest nie tylko używanie rozumu, ale i dojrzały, roztropny osąd, który audytor ten określił technicznym wyrażeniem: *maturius iudicium*[43]. Ponieważ w Kodeksie Piobenedyktyńskim nie istniała żadna norma na temat wpływu braku rozeznania oceniającego na zgodę małżeńską, dlatego A. Wynen wyprowadza swoje analizy z interpretacji treści kan. 1082 KPK 1917 o braku wiedzy minimalnej na temat małżeństwa, który to kanon stanowił, że aby mogła mieć miejsce zgoda małżeńska, koniecznym jest, by kontrahenci wiedzieli przynajmniej, że małżeństwo jest stałym związkiem między mężczyzną a kobietą zawartym w celu zrodzenia potomstwa. Sedno swojego wywodu audytor ten oparł na analizie lingwistycznej użytych w kanonie 1082 KPK 1917 słów *non ignorent*, które suponują posiadanie przez nupturientów określonej wiedzy na temat małżeństwa. Następnie stwierdza on, że jeśli u kontrahenta wyrażającego zgodę małżeńską istnieją zaburzenia zdolności intelektualnych, które przekładają się na jego wolę, to nie można mówić wtedy o konsensie jako o akcie ludzkim. Taka zgoda małżeńska jest nieskuteczna. Dlatego konsens małżeński powinien być aktem przemyślanym i dobrowolnym (*deiberatus et voluntarius*), a to wymaga zdolności rozeznania[44].

Tematyka rozeznania oceniającego obecna jest również w wyroku *coram Pericle Felici, Quebecen, Nullitatis matrimonii,* z dnia 3 grudnia 1957 r., który zajmuje się przypadkiem strony zarażonej jeszcze przed ślubem chorobą weneryczną, u której pojawiły się zaburzenia mentalne i objawy somatyczne

---

[41] Por. *SRR Dec. Coram Wynen*, de die 25 februarii 1941, s. 152.

Cognitio directa to poznanie jakiejkolwiek rzeczy, która to rzecz sama w sobie nie jest aktem poznawczym; *cognitio reflexa* to poznanie oparte na pogłębionej refleksji nad tym, co zostało już poznane i synteza tej wiedzy [por. Joannis Duns Scoti, *Opera theologica complectentia. Varios Tractatus* […] Lugundi Batavorum MDCLXXVII / 1677/, s. 73; R. Ariew, *Descartes among the Scholastics*, Leiden 2011, s. 324].

[42] *SRR Dec. Coram Wynen*, de die 25 februarii 1943, s. 270–281 [za: *Sacrae Romanae Rotae Decisiones seu Sententiae que prodierunt anno 1943, vol. XXXV*, Typis Polyglottis Vaticanis MDCCCCLII /1952/].

[43] Por. tamże, s. 271.

[44] Por. tamże, s. 273.

choroby[45]. P. Felici rozpoczął swoje wywody od formalnego wyróżnienia w zdolności pojmowania (*intellegentia hominum*), jaką cechują się ludzie: władzy poznawczej (*facultas cognoscitiva*) oraz zdolności do krytycznej oceny (*facultas critica*). Poznanie, czyli *facultas cognoscitiva*, opiera się na takim abstrakcyjnym działaniu rozumu, które pozwala wytworzyć w umyśle ogólny obraz rzeczy na podstawie rzeczy jednostkowych. Natomiast zdolność do krytycznego myślenia (*facultas critica*) wymaga umiejętności osądzania oraz wnioskowania i pozwala ona uformować wolny akt woli. O ile do popełnienia grzechu śmiertelnego wystarczy zdolność do krytycznej oceny na takim poziomie, jaki posiada dziecko, które ukończyło siódmy rok życia, to do wyrażenia zgody małżeńskiej, a co za tym idzie do przyjęcia zadań złączonych z małżeństwem i ustanowienia wspólnoty całego życia, w której realizuje się uświęcenie, poziom ten nie jest wystarczający. P. Felici zadaje retoryczne pytanie: Jaki stopień dojrzałości rozeznania potrzebny jest do tego, aby móc zawrzeć ważne małżeństwo, uwzględniając czynniki psychologiczne i jurydyczne? Udzielając odpowiedzi na to pytanie, odwołuje się on do kan. 1067 KPK 1917 (o przeszkodzie wieku, określającej prawną dojrzałość do zawarcia małżeństwa) i do kan. 1082 KPK 1917 (o braku wiedzy minimalnej na temat małżeństwa). Wspomniany audytor rotalny zauważa, że obowiązujące prawo łączy dojrzałość fizyczną i psychologiczną z osiągnięciem odpowiedniego wieku. Poniżej tego wieku osoba jako niedojrzała zarówno pod względem fizycznym, jak i psychologicznym nie jest zdolna do zawarcia ważnego małżeństwa. Następnie stwierdza on, że osoba dotknięta zaburzeniami psychicznymi prezentuje taki stan mentalny, który porównywalny jest z osobą niedojrzałą ze względu na wiek[46]. Tym samym brak zdolności krytycznego rozeznania – według P. Feliciego – może być powodowany zaburzeniami psychicznymi. Tak wyraźne wyakcentowanie anomalii psychicznych i ukazanie mechanizmu, w jaki sposób wpływają one na zgodę małżeńską, było wielkim krokiem naprzód w krystalizowaniu się doktryny na temat *discretio iudicii*.

Nowatorski wykład dotyczący rozeznania oceniającego odnajdujemy w stanie prawnym innego wyroku, *coram Aurelio Sabattani, Ianuen, Nullitatis matrimonii,* z dnia 24 lutego 1961 r., który dotyczy przypadku amencji spowodowanej alkoholizmem[47]. Wspomniany audytor Roty Rzymskiej

---

[45] *SRR Dec. Coram Felici*, de die 3 decembris 1957, s. 787–796 [za: *Tribunal Apostolicum Sacrae Romanae Rotae, Decisiones seu Sententiae selectae inter eas quae anno 1957 prodierunt cura eiusdem Apostolici Tribunalis editae, vol. XLIX*, Typis Polyglottis Vaticanis bdw].

[46] Por. *SRR Dec. Coram Felici*, de die 3 decembris 1957, s. 788.

[47] *SRR Dec. Coram Sabattani*, de die 24 februarii 1961, s. 116–132 [za: Tribunal Apostolicum Sacrae Romanae Rotae, *Decisiones seu Sententiae selectae inter eas quae anno 1961 prodierunt cura eiusdem Apostolici Tribunalis editae, vol. LIII*, Typis Polyglottis Vaticanis 1971].

rozpoczął swoje wywody od tezy: *Unica mensura sufficientis consensus est discretio iudicii matrimonio proportionata*. Jedyną miarą wystarczającą do tego, aby stwierdzić wystarczalność zgody małżeńskiej, jest rozeznanie oceniające. Tym samym – według Sabattaniego – rozeznanie oceniające jest kryterium ważności lub nieważności zawieranego małżeństwa. Wspomniany audytor rozwija swoją tezę. Pisze on, że wtedy, gdy brakuje dojrzałego osądu wystarczającego do zrozumienia istoty małżeństwa lub wyboru małżeństwa, już to z racji habitualnego wyalienowania duchowego (*ex habituali alienatione animi*), już to z przyczyny przebytych zaburzeń psychicznych (*ex exturbatione transeunti*), już to z powodu ułomności psychicznej (*ex psychica debilitate*), to w takim przypadku występuje tzw. *amentia in sensu contractuali*. A. Sabattani nie tylko podkreślił potrzebę posiadania rozeznania oceniającego przez nupturientów przy zawieraniu kontraktu małżeńskiego, ale jednocześnie wyznaczył kryterium dotyczące stopnia owego rozeznania do ważnego zawarcia małżeństwa. W tym przypadku posłużył się on opinią innego znakomitego audytora Roty Rzymskiej, kardynała André Julliena. Ponieważ kontrakt małżeński jest bardzo poważnym, nierozerwalnym i dotyczącym przyszłości kontraktem, dlatego do ważnego jego zwarcia potrzebne jest rozeznanie i to w stopniu większym, niż przy innych kontraktach dotyczących jedynie teraźniejszości, gdzie wystarczy taki stopień krytycznego osądu, jaki wymagany jest do popełnienia grzechu śmiertelnego. Tak więc sama natura małżeństwa, jako paktu dotyczącego całej wspólnoty życia, domaga się większej wolności i namysłu (*deliberatio*) niż przy innych kontraktach. A. Sabattani zwrócił uwagę na to, że u nupturientów nie wystarczy sama zdolność poznawcza, lecz wymagana jest również zdolność do krytycznego myślenia, która jest podstawą sądzenia, logicznego rozumowania oraz dedukowania[48].

W dalszej części stanu prawnego omawianego wyroku *coram Sabattani*, zamieszczony został paragraf rozpoczynający się od stwierdzenia: *Questio defectus discretionis non reducitur ad meram quaestionem ignorantiae.* Zagadnienie braku rozeznania nie ogranicza się jedynie do kwestii braku wiedzy[49]. A. Sabattani wyjaśnia tę myśl następująco: Może zaistnieć taka sytuacja, gdy nupturient posiada wiedzę na temat małżeństwa, jednak występujący u niego defekt krytycznego osądu prowadzi do nieadekwatnego albo fałszywego zrozumienia przedmiotu kontraktu małżeńskiego[50]. Innymi słowy, nupturient posiada pewien zasób teoretycznych wiadomości na temat małżeństwa, ale brakuje mu rozeznania oceniającego, co skutkuje tym, że nie potrafi on tej wiedzy przełożyć na praktykę życia i swoje postępowanie. W tym właśnie

[48] Por. tamże, s. 118.

[49] Por. tamże.

[50] Por. tamże.

wyraża się, zdaniem Sabattaniego, istota wady zgody małżeńskiej, jaką jest brak rozeznania oceniającego.

Tematyka *discretio iudicii* obecna jest także w stanie prawnym wyroku rotalnego *coram Ioseph Pinto, Romana, Nullitatis matrimonii,* z dnia 4 lutego 1974 r., który dotyczy zaburzeń emocjonalnych spowodowanych traumatycznymi przeżyciami wojennymi[51]. I. Pinto wychodzi od analizy prawnego terminu technicznego *amens* (chory umysłowo). Nieważnie zawiera małżeństwo tylko taka osoba, która cierpi na habitualną amencję, gdyż jest ona wtedy zrównana z dzieckiem i nie ma zdolności do czynności prawnych[52]. Następnie audytor ten stwierdza, że niezdatnym do wyrażenia konsensu małżeńskiego jest również osoba, która co prawda cieszy się używaniem rozumu, ale brakuje jej rozeznania oceniającego proporcjonalnego do zawieranego kontraktu małżeńskiego (*iudicii discretione matrimonio contrahendo proportionata*). W prawie kanoniczym istnieje domniemanie, według którego kontrahent wraz z osiągnięciem wieku dojrzałości uzyskuje również rozeznanie oceniające wystarczające do zawarcia małżeństwa i zdolny jest do podjęcia dojrzałej decyzji. Audytor ten zauważa, że brak normy na temat *discretio iudicii* powoduje lukę prawną, bo jeżeli obowiązujący Kodeks (z 1917 r.) wymaga odpowiedniego wieku dla kobiety i dla mężczyzny, to norma ta nie została ustanowiona dla konieczności posiadania rozeznania oceniającego, lecz dla uniknięcia degeneracji rasy, wzmocnienia powszechnej moralności oraz dla dostosowania prawa do zasad moralnych[53].

Zdaniem I. Pinto kontrahent, który cieszy się zdolnością do zrozumienia substancji małżeństwa i jego istotnych właściwości, posiada rozeznanie oceniające proporcjonalne do małżeństwa i potrafi podejmować przemyślane decyzje, które zawierają zarówno ocenę motywów decyzji, jak też praktyczny osąd dotyczący małżeństwa. Podkreśla on też, że do ważności zawarcia małżeństwa, zgodnie z doktryną wypracowaną przez T. Sancheza, nie jest wymagana uprzednia dojrzała refleksja odnosząca się do wszystkich okoliczności związanych z małżeństwem. Wystarczy rozważenie motywów, które pobudzają wolę do przyjęcia bądź odrzucenia decyzji dotyczącej zawarcia małżeństwa[54].

Sedno wywodów I. Pinto stanowi stwierdzenie, że jeśli wymagana przez prawo, proporcjonalna do małżeństwa dojrzałość na płaszczyźnie rozeznania

---

[51] Por. *SRR Dec. Coram Pinto*, de die 4 februarii 1974, s. 35–44 [za: Tribunal Apostolicum Sacrae Romanae Rotae, *Decisiones seu Sententiae selectae inter eas quae anno 1974 prodierunt cura eiusdem Apostolici Tribunalis editae, vol. LXVI*, Typis Polyglottis Vaticanis 1983].

[52] Por. tamże, s. 36.

[53] Por. tamże, s. 37.

[54] Por. tamże, s. 38.

oceniającego doznaje przeszkody ze strony zaburzeń psychicznych, to przekłada się to na wolny wybór małżeństwa, a tym samym małżeństwo jest nieważne. Wspomniane zakłócenia spowodowane czynnikami emocjonalnymi mogą wystąpić w fazie motywacyjnej, a także w fazie wyboru. Brak *discretio iudicii* przejawia się więc w niezdatności kontrahenta do wyrażenia aktu ważnej zgody małżeńskiej z tej racji, że nie może on podjąć wolnej decyzji dotyczącej małżeństwa[55].

4. Treści normatywne kan. 1095, 2° KPK 1983

W Kodeksie Jana Pawła II, wśród norm dotyczących wad zgody małżeńskiej spowodowanych chorobami oraz zaburzeniami psychicznymi pojawił się kanon, w którym prawodawca deklaruje nieważność małżeństwa z powodu poważnego braku rozeznania oceniającego, a tym samym określa specyficzną wadę substancjalną aktu zgody małżeńskiej[56].

Kan. 1095, 2° KPK 1983 stanowi, że: *niezdolni do zawarcia małżeństwa są ci, którzy... mają poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych i przyjmowanych*[57]. Ponieważ omawiana norma jest deklaracją prawa naturalnego, dlatego jako tytuł nieważności małżeństwa może być stosowana również w odniesieniu do małżeństw zawartych przed wejściem w życie Kodeksu z 1983 r.[58]

W tekście cytowanego kan. 1095, 2° KPK 1983 ustawodawca posłużył się wyrażeniem technicznym *discretio iudicii*, które w nauce prawa kanonicznego jest rozumiane jako zdolność krytyczna (*facoltà critica*) albo jako zdolność oceny (*apprendimento estimativo*), która przynależy do sfery wolitywno-praktycznej[59]. Łacińskie *discretio iudicii* zostało przetłumaczone na

---

[55] Por. tamże, s. 39.

[56] Por. *Kodeks Prawa Kanonicznego, Komentarz*, red. P Majer, Kraków 2011, s. 813; P. Bianchi, *Il diffeto di discrezione di gudizio circa i diritti e doveri essenziali del matimonio*, w: *Diritto matrimoniale canonico, vol. II, Il consenso*, a cura di P. Bonnet e C. Gullo, Città del Vaticano 2003, s. 73–75; M. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła katolickiego. Stan prawny po promulgowaniu Kodeksu Prawa Kanonicznego Kościoła Łacińskiego z 1983 r.*, dz. cyt., s. 223.

[57] Kan. 1095, 2° KPK 1983: „Sunt incapaces matrimonii contrahendi […] 2° qui laborant gravi defectu discretionis iudicii circa iura et officia matrimonialia essentialia mutuo tradenda et acceptanda".

[58] Por. M. Żurowski, *Kanoniczne prawo małżeńskie okresu posoborowego*, Katowice 1976, s. 247 i 251; W. Góralski, G. Dzierżon, *Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego*, dz. cyt., s. 147 i 151.

[59] Por. L. Chiappetta, *Il Codice di Diritto Canonico. Commento giuridico-pastorale. Libri: III– IV–V–VI,* t. II, Bologna 2011, s. 351.

język polski przez: *rozeznanie oceniające*. E. Sztafrowski wyjaśnia, że *discretio* oznacza na pierwszym miejscu: *rozstrzygnięcie*, *rozróżnienie*, *rozeznanie*. Dlatego wydaje się, że najlepszym odpowiednikiem w tłumaczeniu jest termin *rozeznanie*. Natomiast słowo *iudicium* ma bardzo szeroką treść, przy czym w naszym wypadku chodzi zapewne o *osąd*, *ocenę*[60].

W dalszej kolejności należy zwrócić uwagę na użycie przez prawodawcę kodeksowego w tekście omawianej normy, sformułowania: *gravis defectus discretionis iudicii – poważny brak rozeznania oceniającego*. Przymiotnik *gravis* można przetłumaczyć na język polski jako: *ciężki*, *poważny*, *wielki*, *znaczny*, *szkodliwy*, *srogi*, *przykry*. Przymiotnik ten odgrywa decydującą rolę w tym kanonie, ponieważ wskazuje on, że nie chodzi o jakikolwiek brak rozeznania oceniającego, ale o taki brak, w wyniku którego nupturient nie zdaje sobie sprawy z przedmiotu umowy małżeńskiej. Aby jak najprecyzyjniej oddać łacińskie *gravis defectus*, T. Pawluk użył określenia: *wielki brak*. Wydaje się, że ten termin lepiej wyraża sens analizowanej wady zgody małżeńskiej, gdyż w nauce prawa kanonicznego przyjmuje się, iż kontrahent nie musi posiadać dokładnej znajomość poszczególnych obowiązków i praw związanych z małżeństwem, a tym bardziej nie wymaga się od niego, aby przed zawarciem umowy małżeńskiej oceniał on i uświadamiał sobie wszystkie konsekwencje małżeństwa. Zgoda małżeńska nie jest jasną wizją przyszłości, ani też szczytem doskonałej dojrzałości, jest tylko początkiem nowej drogi i głębszej dojrzałości, którą małżonkowie nabywają już nie pojedynczo, lecz razem w małżeństwie[61]. Tak więc zdolność konsensualna, o jakiej mówi kan. 1095, 2° KPK 1983, nie ma nic wspólnego ze zdolnością myślenia naukowego, doktrynalnego, jurysprudencjonalnego, ani nie jest zdolnością elitarną[62]. Ojciec Święty Jan Paweł II i papież Benedykt XVI w przemówieniach do pracowników Trybunału Roty Rzymskiej z 1988 i 2009 r. podkreślili potrzebę wyznaczenia linii demarkacyjnej pomiędzy *dojrzałością psychologiczną*, która winna być szczytowym punktem rozwoju człowieka, a *dojrzałością kanoniczną*,

---

[60] Por. E. Sztafrowski, *Podręcznik Prawa Kanonicznego,* t. 4, Warszawa 1986, s. 93.

[61] Por. P. Gajda, *Prawo małżeńskie Kościoła Katolickiego*, Tarnów 2000, s. 138; W. Góralski, *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2) w wyroku Roty Rzymskiej „pro vinculo" z 26 VI 1984 r. c. Huot*, w: W. Góralski, *Matrimonium facit consensus, Z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984–1997)*, Warszawa 2000, s. 17–18; *Gravis*, w: J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, dz. cyt., s. 417 [W wymienionym słowniku odnotowane jest aż 25 polskich znaczeń łac. terminu *gravis*].

[62] Por. P. Viladrich, *Konsens małżeński. Sposoby prawnej oceny i interpretacji w kanonicznych procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa (kanony 1095–1107 Kodeksu Prawa Kanonicznego)*, Warszawa 2002, s. 70.

która stanowi jedynie podstawowy punkt ważności małżeństwa. Należy przy tym uwzględnić kanoniczny wymiar normalności, która według integralnej wizji osoby ludzkiej obejmuje także lekkie formy trudności psychicznych. Ponadto trzeba odróżnić ją od klinicznego pojęcia normalności, które obejmuje również niepełną dojrzałość i każdą formę patologii psychicznej. Fundamentalne znaczenie ma tutaj wyodrębnienie poważnych patologii natury psycho-emocjonalnej i odróżnienie ich od lekkich zaburzeń. Przy czym kryteria, jakimi posługuje się psychiatria i psychologia nie mogą być automatycznie przekładane na teren prawa kanonicznego, bez koniecznych adaptacji, które muszą uwzględniać specyficzne kompetencje każdej z wymienionych dyscyplin naukowych[63].

Zgoda małżeńska – według kan. 1095, 2° KPK 1983 – tylko wtedy wywiera skutki prawne, gdy kontrahenci, którzy ją wyrażają, posiadają psychiczną dojrzałość przejawiającą się w zdolności do rozeznania oraz oceny istotnych praw i obowiązków małżeńskich, proporcjonalną do natury zawieranej umowy małżeńskiej[64]. Innymi słowy, mamy tutaj do czynienia z wadą zgody małżeńskiej, która dotyczy podmiotu jako autora nieodpowiedniego aktu psychologicznego. Nupturient nie jest pozbawiony w tym przypadku władzy używania rozumu. Jest on zdolny do tego, aby intelektualnie poznać istotne prawa i obowiązki małżeńskie. Ma więc zwykłą wiedzę w tej materii. Jednak ze względu na występujące u niego zaburzenia psychiczne bądź dysharmonijną osobowość i niedostosowanie do środowiska, brakuje mu zdolności krytycznego i dojrzałego osądu, który dokonuje się poprzez ocenę oraz rozumowanie, odnośnie do owych istotnych praw i obowiązków małżeńskich. Analizowana wada zgody małżeńskiej, zdaniem niektórych przedstawicieli jurysprudencji, obejmuje również te przypadki, gdy nupturient z powodu bardzo wielkiej lekkomyślności lub niedojrzałości nie przywiązuje żadnej wagi do istotnych praw i obowiązków małżeńskich[65]. Papież Benedykt XVI w przemówieniu do pracowników Trybunału Roty

---

[63] Por. Jan Paweł II, *Ad Romanae Rotae Auditores simul cum officialibus et advocatis coram admissos, anno forensi ineuntes, de die 25 I 1988*, AAS 80: 1988, s. 1181–1182 [n. 5 i 6]; Benedykt XVI, *Wrodzona zdolność do małżeństwa jest darem Stwórcy*, przemówienie do pracowników Trybunału Roty Rzymskiej, z dnia 29 I 2009 r., „L'Osservatore Romano", wyd. pol. 3 (311): 2009, s. 15; T. Rozkrut, *Jan Paweł II do Roty Rzymskiej (1979–2003)*, Tarnów 2003, s. 127–128.

[64] Por. L. Chiappetta, *Il Codice di Diritto Canonico. Commento giuridico-pastorale. Libri: III–IV–V–VI,* t. II, dz. cyt., s. 351; W. Góralski, *Kanoniczne prawo małżeńskie*, Warszawa 2000, s. 84; W. Góralski, *Kanoniczna zgoda małżeńska (Kanony: 1095–1107),* Gdańsk 1991, s. 17; T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II, Prawo małżeńskie,* t. 3, Olsztyn 1996, s. 154; *The Code a Canon Law. A text and commentary, Commissioned by: The Canon Law society of America, Edited by J. A. Coriden. T. Green. D. Heintshel,* New York / Mahwah 1985, s. 743.

[65] Por. L. Gerosa, *Prawo Kościoła*, Poznań 1999, s. 282n; P. Gajda. *Prawo małżeńskie Kościoła Katolickiego*, dz. cyt., s. 134–135 i 138; T. Pawluk, *Prawo kanoniczne*

Rzymskiej przestrzega przed utożsamianiem rozeznania oceniającego wymaganego do zawarcia małżeństwa z roztropnością, czyli praktyczną mądrością, której oczekuje się od osób podejmujących decyzję o zawarciu małżeństwa, która jednak nie ma wpływu na ważność wyrażonego konsensu[66].

Braku *discretio iudicii*, który wynika z chorób albo zaburzeń psychicznych, nie można mylić z lenistwem, bojaźliwością, czy też z amoralnością nupturienta, który nie podejmuje żadnego wysiłku, aby je przezwyciężyć. W pierwszym przypadku (poważnego braku rozeznania oceniającego) nupturient nie jest zdolny do właściwej oceny, osądu. Natomiast w drugim z wymienionych przypadków, nupturient prawidłowo poznaje, rozumuje i osądza, lecz nie chce dostosować sposobu swojego postępowania do właściwych zasad postępowania. Nie można też mówić o braku rozeznania oceniającego, kiedy kontrahent jest wolny od wszelkiej wady w sensie psychiatrycznym lub psychologicznym, ale został on niewłaściwie przygotowany do wypełniania obowiązków małżeńskich. Gdyby u takiego nupturienta brakowało wiedzy na temat małżeństwa, że jest ono trwałym związkiem między mężczyzną i kobietą, skierowanym do zrodzenia potomstwa, to wtedy mamy do czynienia nie z brakiem *discretio iudicii*, a z ignorancją natury małżeństwa i proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa należałoby prowadzić na podstawie kan. 1096, §1 KPK 1983[67].

O nieważności małżeństwa z tytułu wymienionego w kan. 1095, 2° KPK 1983 można więc mówić jedynie w przypadku poważniejszych anomalii psycho-emocjonalnych, które muszą w zasadniczy sposób wpływać na zdolność rozumienia bądź wolę kontrahenta. Owe zaburzenia psychiczne muszą też być uprzednie, czyli występować w momencie wyrażania przez niego zgody małżeńskiej[68].

---

według Kodeksu Jana Pawła II, Prawo małżeńskie, t. 3, dz. cyt., s. 159; W. Góralski, *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2) w wyroku Roty Rzymskiej „pro vinculo" z 26 VI 1984 r. c. Huot*, dz. cyt., s. 17n; L. Chiappetta, *Il Codice di Diritto Canonico. Commento giuridico-pastorale. Libri: III–IV–V–VI*, t. II, dz. cyt., s. 351; J. Hendriks, *Diritto matrimoniale. Commento ai canoni 1055–1165 del Codice di diritto canonico*, Milano 1999, s. 189n.

[66] Por. Benedykt XVI, *Orzeczenia sądowe muszą odzwierciedlać prawdę o małżeństwie*, przemówienie do pracowników Trybunału Roty Rzymskiej, z dnia 22 I 2011 r., „L'Osservatore Romano", wyd. pol. 3 (331): 2011, s. 22.

[67] Por. W. Góralski, *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2) w wyroku Roty Rzymskiej „pro vinculo" z 26 VI 1984 r. c. Huot*, dz. cyt., s. 20; *SRR Dec. Coram Di Felice*, de die 26 maii 1981; *SRR Dec. Coram Huot*, de die 26 VI 1984; Kan. 1096, § 1 KPK 1983: „Ut consensus matrimonialis haberi possit, necesse es tut contrahentes saltem non ignorent matrimonium esse consortium peranens inter virum et muliersem ordinatum ad prolem, cooperatione aliqua sexuali, procreandam".

[68] Por. Benedykt XVI, *Wrodzona zdolność do małżeństwa jest darem Stwórcy*, przemówienie do pracowników Trybunału Roty Rzymskiej, z dnia 29 I 2009 r., dz. cyt.,

4.1. Natura rozeznania oceniającego w kan. 1095, 2° KPK 1983

P. Vildrich sprowadził brak rozeznania oceniającego do specyficznego wymiaru rozumnej dobrowolności zgody małżeńskiej (*libera volontarietà razionale del consenso*), który odnosi się do samej wewnętrznej zgody nupturienta i dotyczy jej proporcjonalności w odniesieniu do wagi przedmiotu węzła małżeńskiego, między konkretnym mężczyzną a konkretną kobietą. Innymi słowy, autor ten rozeznanie oceniające utożsamia zarówno ze zrozumieniem znaczenia przez nupturientów swojej męskości lub kobiecości w wymiarze wzajemnego daru i przyjęcia siebie, jak też z ich zdolnością woli do wzajemnego oddania się i przyjęcia siebie[69]. Na tej podstawie zdefiniował on rozeznanie oceniające jako poziom dojrzałości wolnego i rozumnego władania sobą i swoimi aktami, proporcjonalny do wzajemnego oddania się sobie i przyjęcia, który pozwala ustanowić między kontrahentami wspólnotę, do której ze sprawiedliwości mają prawo i którą są sobie wzajemnie dłużni[70]. Wydaje się jednak, że Viladrich przez nadmierne posługiwanie się ogólnikami, nieco spłycił pojęcie natury rozeznania oceniającego. Po pierwsze, zabrakło tutaj jasnego dopowiedzenia na temat *wolności wewnętrznej* kontrahentów, która obejmuje zdolność do zastanawiania się i deliberacji, w świetle wystarczającej oceny

---

s. 16; Pontificium Consilium de Legum Tekstibus, *Instructio servanda a Tribunalibus dioecesianis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii de die 25 I 2005*, dz. cyt., art. 209, § 2, 2°.

[69] Por. P. Viladrich, *Il consenso matrimoniale. Techniche di qualificazione e di esegesi delle cause canoniche di nullità (cc. 1095–1107 CIC),* [Giuffré Editore] bmw 2001, s. 46; P. Viladrich, *Konsens małżeński. Sposoby prawnej oceny i interpretacji w kanonicznych procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa (kanony 1095–1107 Kodeksu Prawa Kanonicznego)*, Warszawa 2002, s. 62.

[70] Por. P. Viladrich, *Il consenso matrimoniale. Techniche di qualificazione e di esegesi delle cause canoniche di nullità (cc. 1095–1107 CIC),* dz. cyt., s. 47: „Possiamo definire la discrezione di giudizio come quella misura della maturitá nel possesso libero e razionale di sé e dei proprii atti proporzionata affinché l`uomo, come tale, possa darsi alla donna e accettarla in quanto tale, e perché la donna, come tale, possa darsi all`uomo e accettarlo in quanto tale, constituendo tra di loro un`unione alla quale hanno diritto e alla quale si devono reciprocamente in un rapporto mutuo di giustizia"; P. Viladrich, *Konsens małżeński. Sposoby prawnej oceny i interpretacji w kanonicznych procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa (kanony 1095–1107 Kodeksu Prawa Kanonicznego)*, dz. cyt., s. 62–63: „Rozeznanie oceniające możemy zdefiniować jako poziom dojrzałości wolnego i rozumnego zarządzania sobą i swymi aktami, proporcjonalny do tego, by mężczyzna jako taki mógł dać się kobiecie i przyjąć ją jako taką, i aby kobieta jako taka mogła dać się mężczyźnie i przyjąć go jako takiego, ustanawiając między nimi wspólnotę, do której mają prawo i którą są sobie wzajemnie dłużni, jako coś, co się im wspólnie w sprawiedliwości należy".

motywów, jak też wolność od jakiegokolwiek impulsu wewnętrznego[71]. Po drugie, rozeznanie oceniające to coś więcej niż tylko sama krytyczna ocena czy osąd co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich oraz zdolność do „przełożenia" zdobytej wiedzy na temat małżeństwa na praktykę życia małżeńskiego. Rozeznanie oceniające obejmuje bowiem trzy elementy. Pierwszym z nich jest zdolność poznawcza (*capacità conoscitiva*), czyli poznanie przy pomocy intelektu istotnych praw i obowiązków małżeńskich. Drugi element to zdolność krytyczna (*capacità critica*), a zatem właściwy osąd, który dokonuje się przy pomocy rozumu praktycznego. Jest to najbardziej charakterystyczny element dla *discretio iudicii*. Zdolność ta odpowiada za formowanie sądów i pobudzanie woli do podejmowania decyzji. Proces decyzyjny, jako proces psychologiczny, obejmuje: doświadczenie; pojmowanie; zmysł praktyczny; refleksję krytyczną zawierającą ocenę znaczenia istotnych praw i obowiązków małżeńskich samych w sobie i w odniesieniu do kontrahenta, w różnych aspektach; osąd wartościujący. Ostatecznie chodzi tutaj o rozważenie z wystarczającą wolnością i prawdziwym zrozumieniem pewnych opcji zachowań, które umożliwiają realizację przedmiotu zgody małżeńskiej. Trzeci element stanowi zdolność umożliwiająca podjęcie decyzji (*capacità deliberativa*), czyli zdolność właściwego wyboru zachowania się w odniesieniu do realizacji owych praw i obowiązków małżeńskich, co jest wynikiem działania woli[72].

W prawie kanonicznym obowiązuje presumpcja, że od momentu osiągnięcia dojrzałości płciowej kontrahent posiada wystarczający stopień rozeznania oceniającego niezbędnego do wyrażenia ważnej zgody małżeńskiej. Brak *discretio iudicii* musi być udowodniony w drodze procesu małżeńskiego. Do orzeczenia nieważności małżeństwa wymagane jest, aby poważny brak rozeznania oceniającego dotykał kontrahenta przynajmniej w momencie wyrażania przez niego zgody małżeńskiej, a więc aby był uprzedni. Ocena tego, czy brak rozeznania oceniającego, stosownie do kan. 1095, 2° KPK 1983, skutkuje nieważnością małżeństwa, w każdym konkretnym wypadku należy do kompetentnego trybunału kościelnego, który orzeka, korzystając również z opinii biegłego sądowego, chyba że z okoliczności wydaje się to niepotrzebne. Opinia biegłego jest tutaj pomocna, ale nie jest ona wiążąca[73].

---

[71] Por. W. Góralski, *Poważny brak rozeznania oceniającego w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Colagiovanni z 10 III 1992*, dz. cyt., s. 79.

[72] Por. A. Amati, *L'immaturità psico-affetiva e matrimonio canonico (can. 1095, 2–3 CIC)*, Città del Vaticano 2009, s. 67; P. Bianchi, *Il difetto di discrezione di giudizio circa i diritti e doveri essenziali del matrimonio*, w: *Diritto matrimoniale canonico, vol. II, Il consenso*, dz. cyt., s. 75nn; W. Góralski, *Małżeństwo kanoniczne*, Warszawa 2011, s. 150–151; W. Góralski, E. Górecki, J. Krukowski, J. Krzywda, P. Majer, B. Zubert, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. III/2, Pallottinum 2011, s. 296.

[73] Por. *Kodeks Prawa Kanonicznego, Komentarz*, red. P. Majer, dz. cyt., s. 815; *Komentarz do Instrukcji procesowej Dignitas connubii,* red. T. Rozkrut, Sandomierz 2007, s. 279.

4.2. Przedmiot rozeznania oceniającego

Nupturient, który wyraża konsens małżeński, przekazuje prawa małżeńskie do siebie oraz przyjmuje obowiązki małżeńskie. Aby dokładniej wyjaśnić, jak należy rozumieć owe prawa i obowiązki w świetle kan. 1095, 2° KPK 1983, należy przeanalizować użytą tam terminologię. Łacińskie: *iura et officia matrimonialia essentialia* zostało przełożone w polskim tłumaczeniu Kodeksu Prawa Kanonicznego na: *istotne prawa i obowiązki małżeńskie*. W większości przekładów Kodeksu na języki narodowe zadbano o zachowanie pokrewieństwa terminologicznego. W tłumaczeniu na język francuski posłużono się wyrażeniem: *les droits et les devoirs essentiels du mariage*[74]; w przekładzie na język niemiecki użyto: *der wesentlichen ehelichen Rechte und Pflichten*[75], zaś w języku włoskim przetłumaczono na: *i diritti e i doveri matrimoniali essenziali*[76].

W kan. 1095, 2° KPK 1983 nie chodzi o wszystkie czy jakiekolwiek prawa i obowiązki małżeńskie, ale o istotne, czyli takie prawa i obowiązki małżeńskie, które stanowią niezbędne minimum prawne do wyrażenia zgody małżeńskiej, stosownie do kan. 1057, § 2 KPK 1983. W Kodeksie Jana Pawła II owe istotne prawa i obowiązki małżeńskie nie zostały przez ustawodawcę wyliczone. Nie podał on też żadnych precyzyjnych kryteriów, które pozwalałyby określić, jak je należy rozumieć. Pozostawiono to teoretykom prawa oraz judykaturze, szczególnie jurysprudencji rotalnej, której praktyka nie tylko stanowi punkt odniesienia dla innych trybunałów, ale także wykładnię prawa[77].

Wśród części komentatorów, zwłaszcza niemieckich, wyraźnie widoczna jest tendencja wyrażająca się w unikaniu wyliczania istotnych obowiązków małżeńskich[78]. Zasadniczo jednak przyjmuje się w kanonistyce, że należy

---

[74] Por. *Code de Droit Canonique*, za: http://www.vatican.va/archive/FRA0037/_INDEX.HTM [stan z dnia 2 kwietnia 2016].

[75] Por. *Codex des Canonischen Rechtes*, za: http://www.vatican.va/archive/DEU0036/_INDEX.HTM [stan z dnia 2 kwietnia 2016]

[76] Por. *Codice di Diritto Canonico*, za: http://www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/cic_index _it.html [stan z dnia 2 kwietnia 2016]

[77] Por. R. Sztychmiler, *Implikacje procesowe ujęcia celów małżeństwa w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, w: *Przymierze małżeńskie*, red. W. Góralski, R. Sztychmiler, Lublin 1993 s. 83; R. Sztychmiler, *Problem określenia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale", 1 (67) 1996, s. 59; G. Erlebach, *Wokół pojęcia jurysprudencji rotalnej*, w: *Plenitudo Legis Dilectio. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr. hab. B. W. Zubertowi OFM z okazji 65 rocznicy urodzin*, red. A. Dębiński, E. Szczot, Lublin 2000, s. 251n.

[78] Por. R. Sztychmiler, *Problem określenia istotnych obowiązków małżeńskich*, dz. cyt., s. 59 [nota 2].

ich szukać w obrębie dóbr oraz celów małżeństwa[79]. Przy czym nie ma jednomyślności ani co do zakresu, ani co do rozumienia tej przesłanki wyjściowej. T. Pawluk wskazuje na kan. 1055, § 1 KPK 1983 i kan. 1057, § 2 KPK 1983, jako na źródło inspiracji przy ustalaniu, jakie obowiązki małżeńskie należy uznać za istotne[80]. Według T. Doyle'a, który bazuje na zsyntetyzowanej treści wyroków Roty Rzymskiej (szczególnie: *coram Anné* i *coram Serrano*), wytyczną, która decyduje, czy dany obowiązek można uznać jako istotny, jest to, czy służy on budowaniu wspólnoty małżeńskiej oraz więzi interpersonalnej[81]. W inny sposób stara się rozwiązać ową kwestię S. Paździor w monograficznej dysertacji na temat kanonu 1095. Autor ten definiuje istotny obowiązek małżeński jako zobowiązanie, które w sposób konieczny związane jest z istotą zawartego małżeństwa, tak że bez jego wypełnienia, nie sposób mówić o realizacji małżeństwa[82]. W. Góralski uważa natomiast, że zgodnie z aktualnie obowiązującą doktryną i judykaturą, ustalenia istotnych obowiązków małżeńskich można dokonać dopiero po uwzględnieniu określenia małżeństwa (kan. 1055, § 1 KPK 1983), po odniesieniu się do przymiotów małżeństwa (kan. 1056 KPK 1983) oraz po wzięciu pod uwagę kan. 1057, § 2 KPK 1983 na temat zgody małżeńskiej[83]. Według C. Burke'a istotne obowiązki małżeńskie to te, które stanowią niezbędne minimum prawne do wyrażenia poprawnej zgody małżeńskiej konstytuującej przymierze małżeńskie, stosownie do kan. 1057, § 2 KPK 1983[84]. Inny kanonista, M. Pompedda, wyprowadza istotne obowiązki małżeńskie z kan. 1055, § 1 KPK 1983 oraz z kan. 1056 KPK 1983, utożsamiając je z przedmiotem formalnym małżeństwa, czyli z tym, co konstytuuje małżeństwo[85].

Na podstawie syntezy opinii różnych kanonistów można powiedzieć, że istotne prawa i obowiązki małżeńskie wynikają z: dobra potomstwa, dobra

---

[79] Por. R. Sztychmiler, *Implikacje procesowe ujęcia celów małżeństwa w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.,* dz. cyt., s. 83; *The Code a Canon Law. A text and commentary, Commissioned by: The Canon Law society of America, Edited by J. A. Coriden. T. Green. D. Heintshel,* dz. cyt., s. 778.

[80] Por. T. Pawluk, *Prawo Kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Prawo małżeńskie*, dz. cyt., s. 159.

[81] Por. *The Code a Canon Law. A text and commentary, Commissioned by: The Canon Law society of America, Edited by J. A. Coriden. T. Green. D. Heintshel*, dz. cyt., s. 777–778.

[82] Por. S. Paździor, *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095*, Lublin 1999, s. 26n.

[83] Por. W. Góralski. *Kanoniczna zgoda małżeńska*, dz. cyt., s. 58nn.

[84] Por. C. Burke, *Some reflections on canon 1095*, „Monitor Ecclesiasticus", 1 (1992), s. 133–134.

[85] Por. F. Pompedda, *De incapacitate adsumendi obligationes matrimonii essentials*, „Periodica", 75 (1986), fasc. I–II, s. 148.

małżonków, dobra jedności, dobra sakramentu, przymiotów małżeństwa oraz z celów małżeństwa[86].

Niektórzy przedstawiciele jurysprudencji skoncentrowali się na tworzeniu jak najbardziej kompletnego katalogu istotnych praw i obowiązków małżeńskich. Przykładem jest R. Sztychmiler, który do istotnych praw i obowiązków małżeńskich zaliczył: obowiązek zachowania wierności małżeńskiej, inaczej wyłączności; obowiązek pożycia małżeńskiego ze współmałżonkiem, na sposób ludzki (*humano modo*); obowiązek tworzenia wspólnoty życia małżeńskiego na płaszczyźnie cielesnej i duchowej; obowiązek świadczenia współmałżonkowi pomocy; obowiązek przyczyniania się do dobra współmałżonka; obowiązek nierozerwalności, czyli dozgonnej więzi małżeńskiej; obowiązek pożycia intymnego, zmierzającego do zrodzenia potomstwa; obowiązek przyjęcia zrodzonego potomstwa; obowiązek odpowiedzialności za rodzinę; obowiązek wychowania potomstwa[87]. Również inny kanonista, W. Góralski, stworzył zbiór, w którym wymienia egzemplaryczne istotne prawa i obowiązki małżeńskie, a mianowicie: pielęgnowanie wspólnoty życia małżeńskiego, tj. prawidłowych relacji międzyosobowych; świadczenie pomocy wzajemnej; przyczynianie się do dobra współmałżonka; dążenie do doskonałości; pożycie intymne otwarte na zrodzenie potomstwa; przyjęcie

---

[86] Por. *SRR Dec. coram A. Stankiewicz*, de die 16 decembris 1994, „Monitor Ecclesiasticus", 122 (1997), s. 32–33; J. Hendriks, *Diritto matrimoniale. Commento ai canoni 1055–1165 del Codice di diritto canonico*, dz. cyt., s. 183; M. Żurowski, *Niezdolność do podjęcia obowiązków małżeńskich z przyczyn psychicznych*, „Prawo Kanoniczne", 29 (1986), nr 3–4, s. 159; *The Code a Canon Law. A text and commentary, Commissioned by: The Canon Law society of America, Edited by J. A. Coriden. T. Green. D. Heintshel,* dz. cyt., s. 778; S. Paździor, *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095,* dz. cyt., s. 26–50; W. Góralski, *Kanoniczna zgoda małżeńska*, dz. cyt., s. 58nn; W. Góralski, *Poważny brak rozeznania oceniającego i niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej (na przykładzie wyroku c. Stankiewicz z 16 XII 1994*, w: *Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984–1997)*. Warszawa 2000, s. 130n; R. Sztychmiler, *Implikacje procesowe ujęcia celów małżeństwa w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, dz. cyt., s. 83; J. Hervada, *Obligationes essentiales del matrimonio*, „Ius Canonicum", 31 (1991), s. 80–83.

[87] Por. R. Sztychmiler, *Problem określenia istotnych obowiązków małżeńskich*, dz. cyt., s. 69–72; R. Sztychmiler, *Istotne obowiązki małżeńskie w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, „Roczniki Nauk Prawnych", VII (1997), s. 131–134.

R. Sztychmiler wyszczególnia jeszcze dwa inne obowiązki, jednak jak sam podkreśla, ich zaliczenie do istotnych obowiązków małżeńskich, przy obecnym stanie badań naukowych jest bardzo problematyczne. Są to: 1. Prawny obowiązek miłości małżeńskiej; 2. Obowiązek dążenia małżonków do świętości.

i wychowanie potomstwa; zachowanie wierności oraz pożycie intymne realizowane *humano modo*; zachowanie nierozerwalności[88]. Jakkolwiek nikt nie kwestionuje istniejących katalogów istotnych praw i obowiązków małżeńskich, to jednak nie udało się stworzyć kompletnego ich zbioru[89]. Wydaje się, że współczesna kanonistyka zamiast zajmować się takimi „wyliczankami", powinna raczej skoncentrować się na wypracowaniu obiektywnych kryteriów, które decydują o tym, iż dany obowiązek lub prawo można zaliczyć do istotnych praw i obowiązków małżeńskich.

Podsumowanie

Nupturient, który wyraża zgodę małżeńską, przekazuje oraz przyjmuje istotne prawa i obowiązki małżeńskie, czyli takie, które stanowią niezbędne minimum prawne do wyrażenia poprawnego konsensu, konstytuującego przymierze małżeńskie. Do tego jednak, aby kontrahent mógł ważnie zobowiązać się do realizacji owych praw i obowiązków w przyszłości, w życiu małżeńskim, a więc aby wyrażona przez niego zgoda małżeńska wywoływała skutki prawne, musi on posiadać odpowiedni poziom dojrzałości osobowej i moralnej. Owa dojrzałość sprowadza się do tego, że nupturient powinien być zdolny do kierowania sobą w sposób wolny i rozumny. Powinien mieć kontrolę nad swoimi aktami, których jest sprawcą. Powinien posiadać minimum prawdziwego zrozumienia istotnych praw i obowiązków małżeńskich, ale również przywiązywać prawdziwe znaczenie do realizacji tych praw i obowiązków w życiu małżeńskim.

Postulat wprowadzenia zupełnie nowej normy na temat nieważności małżeństwa spowodowanej czynnikami natury psychicznej pojawił się w czasie prac nad rewizją Kodeksu Prawa Kanonicznego, na sesji, która odbyła w październiku 1966 r. Jednak poważna dyskusja kanonistów na ten temat rozpoczęła się dużo wcześniej, bo już w średniowieczu. Okazję do tego stworzyło zwycięstwo tzw. szkoły paryskiej, która nauczała, że elementem konstytuującym związek małżeński jest zgoda małżeńska, a nie wzajemne pożycie. To otworzyło drogę do pogłębionych analiz nad konsensem małżeńskim, nad jego przedmiotem, ale też nad przyczynami, które powodują nieważność zgody małżeńskiej.

---

[88] Por. W. Góralski, *Małżeństwo kanoniczne*, dz. cyt., s. 151.

[89] Por. *Attività del Tribunale Apostolico della Rota Romana, [Anno giudiziario 1 oct. 1991–30 sept. 1992]. Relazione Annuale,* Città del Vaticano 1992, s. 31; R. Sztychmiler, *Obowiązki małżeńskie*, dz. cyt., s. 264; R. Sztychmiler, *Problem określenia istotnych obowiązków małżeńskich*, dz. cyt., s. 65.

W prawie dawnym niemal powszechnie utożsamiano rozeznanie ze strony rozumu z osiągnięciem wieku dojrzałości fizycznej. Pierwszym, który potraktował rozeznanie oceniające jako zdolność krytyczną, pozwalającą podjąć rozważną decyzję na przyszłość i wybrać małżeństwo był św. Tomasz z Akwinu. Domagał się on odpowiedniej miary owego rozeznania, proporcjonalnej do umowy małżeńskiej, która powinna zawierać się pomiędzy rozeznaniem potrzebnym do dokonania działania aktualnego a rozeznaniem wymaganym do samodzielnego podejmowania czynności prawnych z pełną odpowiedzialnością. Jednak dopiero rozwój nauk psychologicznych i psychiatrii, jaki miał miejsce w XX w., ponadto zaś działalność wybitnych przedstawicieli judykatury związanej z Rotą Rzymską, pozwoliły wypracować dojrzałą doktrynę na temat braku rozeznania oceniającego oraz przyczyn, które ten brak wywołują, i skutków prawnych. Współczesna kanonistyka koncentruje się z jednej strony na coraz precyzyjniejszym wyjaśnianiu natury poważnego braku rozeznania oceniającego, o jakim mówi kan. 1095, 2° KPK 1983. Wymienia się trzy elementy składowe *discretio iudicii*, a mianowicie: 1) Poznanie przy pomocy intelektu istotnych praw i obowiązków małżeńskich; 2) Krytyczną ich ocenę oraz 3) Dokonanie właściwego wyboru zachowania się w odniesieniu do realizacji owych praw i obowiązków małżeńskich, co jest wynikiem działania woli. Z drugiej strony jurysprudencja interesuje się określeniem istotnych praw i obowiązków małżeńskich oraz zajmuje się wypracowaniem obiektywnych kryteriów, które decydują o tym, iż dane prawo / obowiązek można zaliczyć do istotnych.

Bibliografia

Abbatis Panormitani, Commentaria in quartum & quintum Decretalium Librum, Venetiis 1571.

Acta Comissionis, *De Matrimonio*, „Communicationes", 3 (1971), nr 1, s. 69–81.

Acta Commissionis, *Coetus studiorum de iure matrimoniali*, *Adunatio diei 18 maii 1977*, „Communicationes", 9 (1977), nr 2, s. 369–372.

Acta Commissionis, *Coetus studiorum De Matrimonio*, *Sessio X, diei 11–16 mai 1970 habita*, „Communicationes", 33 (2001), nr 2, s. 226–250.

Amati A., *L'immaturità psico-affetiva e matrimonio canonico (can. 1095, 2–3 CIC)*, Città del Vaticano 2009.

Ariew R., *Descartes among the Scholastics*, Leiden 2011.

Benedictus XIV, epistulae Encyclicae *Magnae nobis*, de die 29 iun 1748, w: *Codicis Iuris Canonici fontes cura emi. Petri card. Gasparri, volumen II Romani Pontifices*, Typis Polyglottis Vaticanis 1948, s. 146–151.

Benedykt XVI, *Orzeczenia sądowe muszą odzwierciedlać prawdę o małżeństwie*, przemówienie do pracowników Trybunału Roty Rzymskiej, z dnia 22 I 2011, „L'Osservatore Romano", wyd. pol. 3 (331) 2011, s. 20–23.

Benedykt XVI, *Wrodzona zdolność do małżeństwa jest darem stwórcy*, przemówienie do pracowników Trybunału Roty Rzymskiej, z dnia 29 I 2009, „L'Osservatore Romano", wyd. pol. 3 (311) 2009, s. 14–17.

Bianchi P., *Il diffeto di discrezione di gudizio circa i diritti e doveri essenziali del matimonio*, w: *Diritto matrimoniale canonico, vol. II, Il consenso*, a cura di P. Bonnet e C. Gullo, Città del Vaticano 2003, s. 73–89.

Bonfante P., *Instituzioni di diritto romano*, Torino 1957.

Burke C., *Some reflections on canon 1095*, „Monitor Ecclesiasticus", 1 (1992), s. 133–150.

Capelli A., *Lexicon abbreviaturarum* […], Leipzig 1928.

Chiappetta L., *Il Codice di Diritto Canonico. Commento giuridico – pastorale. Libri: III– IV–V–VI,* t. II, Bologna 2011.

Code de Droit Canonique, za: http://www.vatican.va/archive/FRA0037/_INDEX.HTM [stan z dnia 2 kwietnia 2016].

Codex des Canonischen Rechtes, za: http://www.vatican.va/archive/DEU0036/_INDEX.HTM [stan z dnia 2 kwietnia 2016].

Codice di Diritto Canonico, za: http://www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/cic_index _it.html [stan z dnia 2 kwietnia 2016].

Conte a Coronata P., *Institutiones iuris canonici, De sacramentis, vol. III*, [Marietti] bmw 1957.

Corpus Iuris Canonici. Decretalium Collectiones. Decretales Gregorii P. IX., Liber Sextus Decretalium Bonifacii P. VIII., Clementinis P. V Constitutiones, Extravagantes tum viginti ioannis P. XXII. tum Communes, Editio Lipsiensis secudna post Aemilii Ludouici Richteri curas […] instruxit Aemilius Friedberg, Graz 1955.

Corpus Iuris Canonici. Editio Lipsiensis secunda post Aemilii Ludouici Richteri curas ad librorum manu scriptorum et editionis romanae fidem recognouit et adnotatione critica instruxit Aemilius Fridberg, Pars I (Decretum Gratiani), Graz 1955.

D. Martini Azpilcuetae Navarri […] Consiliorum, seu responsorium quinque libris iuxta titulos decretalium comprehensorum, Tomus alter, […], Venetiis 1601.

Die Summa Decretorum des Magister Rufinus, hrsg. H. Singer, Padeborn 1902.

Digesta, w: *Corpus Iuris Civilis, editio stereotypa quinta, Volumen primum Institutiones recognovit P. Krueger, Digesta recognovit Th. Mommsen* /BEROLINI/ MDCCCLXXXIX.

Dimensiones juridicas del factor religioso. Estudios en homenaje al prof. Lopez Alarcon, Universitad de Murcia 1987.

Erlebach G., *Wokół pojęcia jurysprudencji rotalnej*, w: *Plenitudo Legis Dilectio. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr. hab. B. W. Zubertowi OFM z okazji 65 rocznicy urodzin*, red. A. Dębiński, E. Szczot, Lublin 2000, s. 251–272.

Gajda P., *Prawo małżeńskie Kościoła Katolickiego*, Tarnów 2000.

Gerosa L., *Prawo Kościoła*, Poznań 1999.

Góralski W., *Discretio iudicii (kan. 1095, n. 2 KPK) jako element zgody małżeńskiej w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej*, w: *Veritati salvificae servire. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. zw. dr. hab. Edwardowi Góreckiemu z racji 70 rocznicy urodzin*, Wrocław 2002, s. 117–123.

Góralski W., Dzierżon G., *Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego*, Warszawa 2001.

Góralski W., Górecki E., Krukowski J., Krzywda J., Majer P., Zubert B., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. III/2, Pallottinum 2011.

Góralski W., *Kanoniczna zgoda małżeńska (Kanony: 1095–1107),* Gdańsk 1991.

Góralski W., *Kanoniczne prawo małżeńskie*, Warszawa 2000.

Góralski W., *Małżeństwo kanoniczne*, Warszawa 2011.

Góralski W., *Poważny brak rozeznania oceniającego (kan. 1095, n. 2) w wyroku Roty Rzymskiej „pro vinculo" z 26 VI 1984 r. c. Huot*, w: W. Góralski*, Matrimonium facit consensus, Z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984–1997)*, Warszawa 2000, s. 15–27.

Góralski W., *Poważny brak rozeznania oceniającego i niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej (na przykładzie wyroku c. Stankiewicz z 16 XII 1994*, w: *Matrimonium facit consensus. Z orzecznictwa Roty Rzymskiej w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułów dotyczących zgody małżeńskiej (1984–1997)*, Warszawa 2000, s. 124–141.

Góralski W., *Poważny brak rozeznania oceniającego w świetle wyroku Roty Rzymskiej c. Colagiovanni z 10 III 1992*, „Ius Matrimoniale", 5 (1994), s. 76–84.

Hendriks J., *Diritto matrimoniale. Commento ai canoni 1055–1165 del Codice di diritto canonico*, Milano 1999.

Hervada J., *Obligationes essentiales del matrimonio*. „Ius Canonicum", 31 (1991), s. 59–83.

Insadowski H., *Rzymskie prawo małżeńskie a chrześcijaństwo*, Lublin 1935.

Jan Paweł II, *Ad Romanae Rotae Auditores simul cum officialibus et advocatis coram admissos, anno forensi ineuntes, de die 25 I 1988*, AAS 80 (1988), s. 1178–1185.

Joannis Duns Scoti, *Opera theologica complectentia. Varios Tractatus* […] Lugundi Batavorum 1677.

Kodeks Prawa Kanonicznego, Komentarz, red. P Majer, Kraków 2011.

Komentarz do Instrukcji procesowej Dignitas connubii, red. T. Rozkrut, Sandomierz 2007.

Litewski W., *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*, Kraków 1998.

Navarette U. *Schema iuris recogniti* ? *De matrimonio*?. *Textus et observations*, „Periodica", 63 (1974), fasc. 4, s. 611–658.

Osuchowski W., *Rzymskie prawo prywatne. Zarys wykładu*, Warszawa 1981.

Pawluk T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II, Prawo małżeńskie,* t. 3, Olsztyn 1996.

Paździor S., *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095*, Lublin 1999.

Pompedda F., *De incapacitate adsumendi obligationes matrimonii essentials*, „Periodica", 75 (1986), fasc. I–II, s. 129–152.

Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authentice Interpretando, *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Fontium annotatione et indice analytico – alphabetico auctus*, [Libreria Editrice Vaticana] 1989.

Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authentice Interpretando, *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus. Fontium annotatione et indice analytico – alphabetico auctus*, [Libreria Editrice Vaticana] 1989.

Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Codex Iuris Canonici schema novissimum iuxta placita Patrum Commissionis atque Summo Pontifici Praesentatum*, Typis Polyglottis Vaticanis 1982.

Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Schema documenti pontificii quo disciplina canonica de sacramentis recognoscitur*, Typis Polyglottis Vaticanis 1975.

Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Schema Codicis Iuris Canonici iuxta animadversiones S.R.E. Cardinalium, Episcoporum Conferentiarum, Dicasteriorum Curiae Romanae, Universitatum Facultatumque ecclesiasticarum necnon Superiorum Institutorum vitae consecratae recognitum*, Libreria Editrice Vaticana 1980.

Pontificium Consilium de Legum Tekstibus, *Instructio servanda a Tribunalibus dioecesianis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii de die 25 I 2005*, art. 209, §2, 2° [za: http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/intrptxt/documents/rc_pc_intrptxt_doc_20050125_dignitasconnubii_lt.html, [stan z dnia 4 kwietnia 2016].

Prawo rzymskie. Słownik encyklopedyczny, red. W. Wołodkiewicz, Warszawa 1986.

Rozkrut T., *Jan Paweł II do Roty Rzymskiej (1979–2003)*, Tarnów 2003.

Rozwadowski W., *Prawo rzymskie. Zarys wykładu wraz z wyborem źródeł*, Poznań 1992.

Ryguła P., *Zaburzenia psychiczne powodujące niezdolność podmiotu do wyrażenia zgody małżeńskiej przed promulgacją Kodeksu Jana Pawła II (wybrane aspekty zagadnienia w ujęciu Johna R. Keatinga)*, „Ius Matrimoniale", 9 (15) 2004, s. 87–114.

Ryguła P., *Zaburzenia psychiczne powodujące niezdolność podmiotu do wyrażenia zgody przed promulgacją Kodeksu Jana Pawa II (wybrane aspekty zagadnienia w ujęciu Johna R. Keatinga)*, „Ius Matrimoniale", 9 (15) 2004, s. 87–114.

Sancti Thomae Aquinatis, *Summa Theologica diligenter emendata [...] Tomus septimus. Tertia pars: LXXII–XC. Supplementum: I–LXXXI*, Parisiis 1880.

Schmalzgrueber F., *Jus ecclesiasticum uniwersum brevi methodo ad discentium utilitatem explicatum* […], Romae 1844.

Skrzydlewski W., *Problem celów małżeństwa*, „Analecta Cracoviensia", Kraków 1971, s. 321–361.

SRR Dec. Coram Felici, de die 3 decembris 1957, w: *Tribunal Apostolicum Sacrae Romanae Rotae, Decisiones seu Sententiae selectae inter eas quae anno 1957 prodierunt cura eiusdem Apostolici Tribunalis editae, vol. XLIX*, Typis Polyglottis Vaticanis bdw, s. 787–796.

SRR Dec. Coram Pinto, de die 4 februarii 1974, w: Tribunal Apostolicum Sacrae Romanae Rotae, *Decisiones seu Sententiae selectae inter eas quae anno 1974 prodierunt cura eiusdem Apostolici Tribunalis editae, vol. LXVI*, Typis Polyglottis Vaticanis 1983, s. 35–44.

SRR Dec. Coram Sabattani, de die 24 februarii 1961, w: Tribunal Apostolicum Sacrae Romanae Rotae, *Decisiones seu Sententiae selectae inter eas quae anno 1961 prodierunt cura eiusdem Apostolici Tribunalis editae, vol. LIII*, Typis Polyglottis Vaticanis 1971, s. 116–132.

SRR Dec. Coram Wynen, de die 25 februarii 1941, w: *Sacrae Romanae Rotae Decisiones seu Sententiae que prodierunt anno 1941, vol. XXXIII*, Typis Polyglottis Vaticanis 1950, s. 144–168.

SRR Dec. Coram Wynen, de die 25 februarii 1943, w: *Sacrae Romanae Rotae Decisiones seu Sententiae que prodierunt anno 1943, vol. XXXV*, Typis Polyglottis Vaticanis 1952, s. 270–281.

Stawniak H., *Rozeznanie oceniające przedmiotu zgody małżeńskiej i celu małżeńskiego w świetle kanonicznego prawa małżeńskiego*, „Seminare", 7 (1985), s. 121–152.

Sztafrowski E., *Podręcznik Prawa Kanonicznego,* t. 4, Warszawa 1986.

Sztychmiler R., *Implikacje procesowe ujęcia celów małżeństwa w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, w: *Przymierze małżeńskie*, red. W. Góralski, R. Sztychmiler, Lublin 1993, s. 75–95.

Sztychmiler R., *Istotne obowiązki małżeńskie w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, „Roczniki Nauk Prawnych", VII (1997), s. 121–138.

Sztychmiler R., *Problem określenia istotnych obowiązków małżeńskich*, „Ius Matrimoniale", 1 (67) 1996, s. 59–77.

Sanchez T., *Disputationum de sancto matrimonii sacramento libri tres. Qui universam huius argumenti tractationem complectuntur, ut quarta docebit pagina [...] Accesit duplex index, disputationum & rerum*, Antverpiae 1607.

The Code a Canon Law. A text and commentary, Commissioned by: The Canon Law society of America, Edited by J. A. Coriden. T. Green. D. Heintshel, New York / Mahwah 1985.

Thomae Aquinatis Scriptum super Sentantiis Magistri Petri Lombardi, Parmae 1856.

Vat. lat. 4976 [manuskrypt], w: J. M. Ferrary Ojeda, *Incapacidades y anomalias en el consentimento matrimonial*, Madrid 2007, s. 30.

Viladrich P., *Il consenso matrimoniale. Techniche di qualificazione e di esegesi delle cause canoniche di nullità (cc. 1095–1107 CIC),* [Giuffrè Editore] bmw 2001.

Viladrich P., *Konsens małżeński. Sposoby prawnej oceny i interpretacji w kanonicznych procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa (kanony 1095–1107 Kodeksu Prawa Kanonicznego)*, Warszawa 2002.

Zallinger I., *Institutionum iuris naturalis et Ecclesiastici publici libri V*, Augustae Vindelicorum 1784.

Zoll F. (Starszy), *Pandekta czyli nauka rzymskiego prawa prywatnego*, t. I, Kraków 1914.

Zubert B., *Problem „scientiae debite" a przeszkoda wieku w kanonistyce XVI–XVII wieku*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne", XIII (1980), s. 341–377.

Zubert B., *Wiedza konieczna o heteroseksualności i trwałości małżeństwa w nauce prawa kanonicznego i jurysprudencji (1517–1917)*, Lublin 1985.

Żurowski M., *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła katolickiego. Stan prawny po promulgowaniu Kodeksu Prawa Kanonicznego Kościoła Łacińskiego z 1983 r.*, Katowice 1987.

Żurowski M., *Kanoniczne prawo małżeńskie okresu posoborowego*, Katowice 1976.

Żurowski M., *Niezdolność do podjęcia obowiązków małżeńskich z przyczyn psychicznych*, „Prawo Kanoniczne", 29 (1986), nr 3–4, s. 153–162.

Żurowski M., *Problem rozeznania oceniającego*, „Prawo Kanoniczne", 28 (1985), nr 3–4, s. 3–15.

Summary

Grave Lack of Discretionary Judgment Concerning the Essential Matrimonial Rights and Duties Mutually to be Handed over and Accepted as the Cause of Nullity of Marriage

The purpose of this article is to discuss the circumstances that render a marriage invalid due to the lack of discernment of the matrimonial rights and duties mutually to be handed over and accepted. The author points out to the history of the Canon containing the discussed legal standard, as well as to its legal interpretation, which currently, due to the development of science, especially psychology, focuses on three main dimensions: the intellectual cognition of the essential matrimonial rights and duties; the critical assessment thereof; and making the right choice in regard to the implementation of those rights and duties.

Keywords: marriage, discretionary judgment, essential matrimonial rights and duties, errors of marital consent

Słowa kluczowe: małżeństwo, rozeznanie oceniające, istotne prawa i obowiązki małżeńskie, wady zgody małżeńskiej

Ks. dr Wojciech WĄSIK – ur. w 1967 r. w Gliwicach. Ukończył studia w kieleckim WSD z tytułem magistra teologii, a następnie studia specjalistyczne z zakresu prawa kanonicznego na KUL-u. Wiceoficjał Sądu Biskupiego w Kielcach i wykładowca prawa kanonicznego w WSD w Kielcach. Autor książki *Obowiązki rodziców związane z przyjęciem przez ich dzieci sakramentu chrztu, bierzmowania i Eucharystii* (Kielce 2015) oraz haseł z zakresu prawa kanonicznego w *Encyklopedii chrześcijaństwa* (Kielce 2000). Publikował swoje artykuły m.in. w pracy zbiorowej *Wiara i Rozum* (Kielce 2001), w „Kieleckich Studiach Teologicznych", „Kieleckim Przeglądzie Diecezjalnym" oraz „Obecnych".